

ZLATA DEROSSİ

MARIJAN MIKAC

(Senj, 29. 1. 1903. - Atlantik kod Cape Towna, 16. 3. 1972.)

Zlata Derossi
Ante Starčevića 8/XIII
HR 23000 Zadar

UDK:886.2.09 MIKAC, M.
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 1997-11-22

U članku je opisan život i rad malo poznatoga, a vrlo plodnoga hrvatskog emigrantskog pisca Marijana Mikca. Analiziran je njegov literarni rad, rad na području književne kritike, publicistike, filmske umjetnosti. Osvjetljen je i njegov odnos prema hrvatskom jeziku, a osobito prema problemima koji su se javljali u hrvatskim emigrantskim krugovima. Istaknuto je da je prošao dugačak put: Isprva je bio pripadnik zenitizma, pokreta što je niknuo u krilu europske avangardne književnosti s početka 20. stoljeća, a kasnije je prihvatio tradicionalne oblike književnosti i posvetio se nacionalnoj problematici.

Autorica nakon iscrpne analize njegova sveukupnog djela zaključuje da su njegova djela iz područja kritike, publicistike i filmske problematike mnogo bolja nego literarna, odnosno beletristična. Njegova je uloga u kulturnom životu emigracije bila velika i ispunjena samoprijegornom i dosljednom djelatnošću, koja je u prvom redu bila obilježena težnjama za potpunom samostalnošću i neovisnošću hrvatske države.

Uvod

Pišući o Marijanu Mikcu u časopisu *Kolo Matice hrvatske*,¹ Branimir Donat naslovio je svoj članak "Nepoznati i zaboravljeni Marijan Mikac", označivši u toj sintagmi ujedno i svojevrsnu tragediju Marijana Mikca kao čovjeka i književnika.

Svoju je književnu karijeru Mikac započeo dvadesetih godina našega stoljeća u časopisu *Zenit* kao pristaša pokreta koji je umjetnost stavio u službu

¹ B. DONAT, 1993, 9, 711-737.

ideje o Srbinu i Balkancu, nesputanom, neiskvarenom i genijalnom uzoru jednoga novog pokreta i novoga doba, a završio u emigraciji, daleko od domovine, bježeći od komunizma i srpske dominacije na našim prostorima, spašavajući se dakle na neki način od ideologije kojoj je služio u svome mladenačkom zanosu i mladenačkoj naivnosti. Tako je čitavim svojim životnim putem bio i ostao dio tragične hrvatske stvarnosti, i onda kad je zanosno klicao u svojoj mladenačkoj naivnosti "Mi Balkanci ... Imamo neprodime oklope /Patent elektropuške"² ..., i onda kad je došao do uvjerenja da se treba ginuti za hrvatsku slobodu, da Hrvatska treba biti samostalna, slobodna i demokratska zemlja i da se za takvu viziju treba boriti "svim sredstvima", jer "budućnost pripada vojnicima i borcima oružjem i perom, pravim rodoljubima".³

Veliki je križ ponio Mikac na svojim leđima ostavivši iza sebe, srećom vrlo brzo, "neprodime balkanske oklope" i prigrlivši NDH kao svoju jedinu domovinu i ideologiju, a onda tražeći u zapadnom svijetu, u borbi perom, pravo Hrvata na svoju samostalnu državu.

Život Marijana Mikca

Taj "nepoznati i zaboravljeni" književnik rodio se 29. siječnja godine 1903. u Senju, gdje je započeo i svoje školovanje, koje je nastavio na pomorskoj školi u Bakru (tzv. "Nautika"), a prema navodima na ovoju njegove knjige izdane u Argentini "Las Aventuras de Moritz Schwarz" studirao je filozofiju i teologiju, ali ne piše da je taj studij i završio. U svom se životu, nakon kratkotrajnog bavljenja pomorskim zvanjem opredijelio za film, književnost i novinarstvo. Filmski je zanat "ispekao" u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je dvije godine proveo kod "20 Century Fox Filma", a deset kod "Paramount Pictures". U domovini je radio kao dramaturg tih filmskih kuća i zastupnik američkih stripova. Pred rat radio je u novinskoj agenciji Avala kao novinar, od rane mladosti putovao je po inozemstvu i više boravio u drugim zemljama nego u domovini. Nije nikada pripadao ni jednoj političkoj stranci.

Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, kao jedan od najboljih poznavalaca filmske umjetnosti na tlu Hrvatske, bio je ravnatelj Hrvatskoga slikopisnog zavoda "Croatia Film". Rezultat je toga njegova rada preko dvije stotine filmskih tjednika, desetak kratkih kulturnih filmova i jedan dugometražni film ("Lisinski"). Za kratkometražni film "Straža na Drini" dobio je nagradu na bijenalu u Veneciji 1942., gdje je sudjelovao s još jednim svojim

² M. MIKAC, 1923, 23, 5.

³ M. MIKAC, 1966, 47-48, 13.

Sl. 1. Marijan Mikac

kratkometražnim filmom "Barok u Hrvatskoj". 1945. bio je neko vrijeme u komunističkom zatvoru, 1947. je pobjegao u Italiju, gdje je nakon boravka u logoru uspio otići u Argentinu. Tamo je proveo 17 godina, a onda se preselio u Australiju. Nakon Luburićeve smrti bio je pozvan u Carcagente u Španjolskoj da uređuje publikacije hrvatske tiskare *Drina*, ali se među luburićevcima nije baš dobro snašao. Bolest ga je pritiskala i odlučio se vratiti u Australiju. Umro je od srca, 16. ožujka 1972., na putu kući, na brodu, u vodama Južne Afrike, okružen atmosferom svoga nesuđenog životnog poziva, a kremiran je i pokopan u Sydneyu 4. travnja 1972. Bio je oženjen Rumunjkom Catalinom (Katarinom),⁴ s kojom je imao tri kćerke i sina. Na osmrtnici u *Danici* 26. travnja 1972. stoji ime njegove žene Katarine, sina Ljubomira i kćerke Marijane, zeta Pere Paradžika te unučadi Jadranke, Mime i Vesne. Nije nam poznato zašto nisu potpisane i druge dvije njegove kćerke. Njegovu smrt popratio je emigrantski tisak toplim riječima, hvaleći njegov doprinos borbi za hrvatske ideale, a u domovini o njegovu je književnom radu progovorio u *Kolu Matice hrvatske*

⁴ Mikac joj je posvetio svoju knjigu *Vidas sin valor*, "Dedicado a mi esposa Catalina Moor de Mikacs, compañera abnegada en los años de sufrimientos." (str. 9).

1993., napisavši izvanredan esej, već spomenuti Branimir Donat. Koliko nam je poznato, to je i jedini veći prikaz Mikčeva književnog rada i njegova mjesta u hrvatskoj književnosti, koji je objavljen u našem domaćem tisku. U knjizi "Tko je tko u NDH" i u "Hrvatskom leksikonu", sv. 2, Marijan Mikac ima "svoju" jedinicu, u kojoj su navedeni osnovni podatci o njegovu životu i radu i naglašena njegova uloga na području filmskog djelovanja,⁵ a u "Filmskoj enciklopediji" uopće nije spomenut.

U emigraciji je objavio tri knjige na španjolskom jeziku, "Vidas sin valor", "Las Aventuras de Moritz Schwarz" i "Los marineros, las mujeres y los muertos", (nadopunjena knjiga "Mornari, žene, leševi", objavljena na hrvatskom jeziku 1942. u Zagrebu), od kojih su dvije posljednje dobile nagradu na međunarodnom književnom natječaju nakladnog zavoda Losada (1958.), u kojemu su sudjelovali pisci iz Španjolske i Latinske Amerike. Pisao je po raznim hrvatskim emigrantskim časopisima kritičke prikaze, tiskao novele i odlomke romana, raspravljao o raznim problemima hrvatske opstojnosti i emigrantske stvarnosti i polemizirao s protivnicima.⁶

Marijan Mikac kao književnik

Književni i publicistički rad Marijana Mikca, kao i njegov rad na području filmske umjetnosti, vrlo je plodan. Prvi mu početci sežu u dvadesete godine našega stoljeća, a vezani su uz časopis *Zenit* i njegova izdanja. To je časopis koji je izlazio u Zagrebu, na ćirilici, u ozračju srpstva i balkanstva i njegova literarnog promicatelja - zenitizma. Kako piše u "Povijesti svjetske književnosti",⁷ u umjetničkom je pogledu taj pokret nastao kao dio avangardne europske književnosti i umjetnosti, koja se nastojala "izdići" iznad postojećih estetskih normi, "izjednačiti u vrijednosti sve književne i umjetničke oblike, uključujući primijenjenu umjetnost... ukinuti podjelu na estetsko i neestetsko". Razgrađujući ustaljenu strukturu književnih djela, oni su stvorili neku vrst nazovipjesama, nazoviromana, nazovipripovijedaka u kojima više nema ni poetskih ni pripovjedačkih elemenata, a misli se i osjećaji nižu po nekoj

⁵ 1997, 270-271. 1997, 103.

⁶ Podatke o Mikčevu životu iznijeli smo na temelju sljedećih djela i članaka: Marijan Mikac, *Film u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Madrid, 1971; Bilješka o piscu u istom djelu, koju je potpisao Radni skup "Drine"; Vinko Grubišić, *Hrvatska književnost u egzilu*, München-Barcelona, 1990, 116-117; Željko Bebek, *Predgovor knjizi Majčin hljeb*, Madrid, 1968; Bilješka o piscu u istom djelu; Šimun Šito Ćorić, *45 hrvatskih emigrantskih pisaca*, Zagreb, 1991, 68-69; Stjepan Brbić, *U spomen Marijanu Mikcu*, Obrana, 164, rujan 1972; M. Maglica, *Smrt književnika Marijana Mikca*, Hrv. revija, 1972, 2-3, 390-391.

⁷ 1975, 358.

zenitističkoj logici asocijacija, najčešće bez ikakve unutrašnje povezanosti, u nekoj gruboj maniri lišenoj osjećaja, smisla i ljepote, obilježenoj depoetizacijom tema i oblika. Glavni je "ideolog" zenitizma bio Ljubomir Micić, koji je dao pečat svoje osobnosti i svojih ideja svim brojevima toga časopisa svojom anarhičnom revolucionarnošću i pokličima hvalospjeva balkanstvu i srpstvu, a u tome mu je, između ostalih nadobudnih zenitista, svesrdno pomagao i Marijan Mikac:

"Gde je još ono vreme
 Kada će žene kapitalista prati rublje
 A pralje u kafani zobati cvebe
 Suviše smo daleko da se nazovemo drugom
 Ili će novi Tesla doći s novim patentom
 A vaše bele ruke biće crne od pisaćeg mastila
 Da će se nasmejati vetar
 Zevati barovi i kafešantani
 Pozdravljamo kolektivne kuhinje
 Ima li u čoveka pravde više
 Ili štreberstva
 Žena mlaka ne vole ludaka
 Propast večna Vama cveba - gospodične. (Kontracveba gospodična⁸)
 ...
 Isplesnevalo je brašno za Ameriku
 Šta će nama evropsko brašno
 Nismo mi krivi što je more probilo
 Mi smo Balkanci. (Zenit-spektar⁹)
 ...
 ako sam ikad bio cucak
 sigurno nisam voleo šintera
 makar je šinter kulturn faktor...
 (Pesma dvadesetom cucku, Efekt na defektu¹⁰)

U takvu, dakle, stilu, poput Micića, pjeva i zenitist Marijan Mikac. U isto vrijeme njegov uzor Ljubomir Micić u zanosu interpretira bit zenitizma i označuje ga kao balkanski totalizator novoga života i nove umjetnosti, koji kao vitalna energetika želi služiti čovjeku da voli život i rad. On se bori za balkanizaciju Europe i stvaranje jednoga novog tipa kulture i čovjeka s

⁸ M. MIKAC, 1923, 22, 6.

⁹ M. MIKAC, 1923, 22, 5.

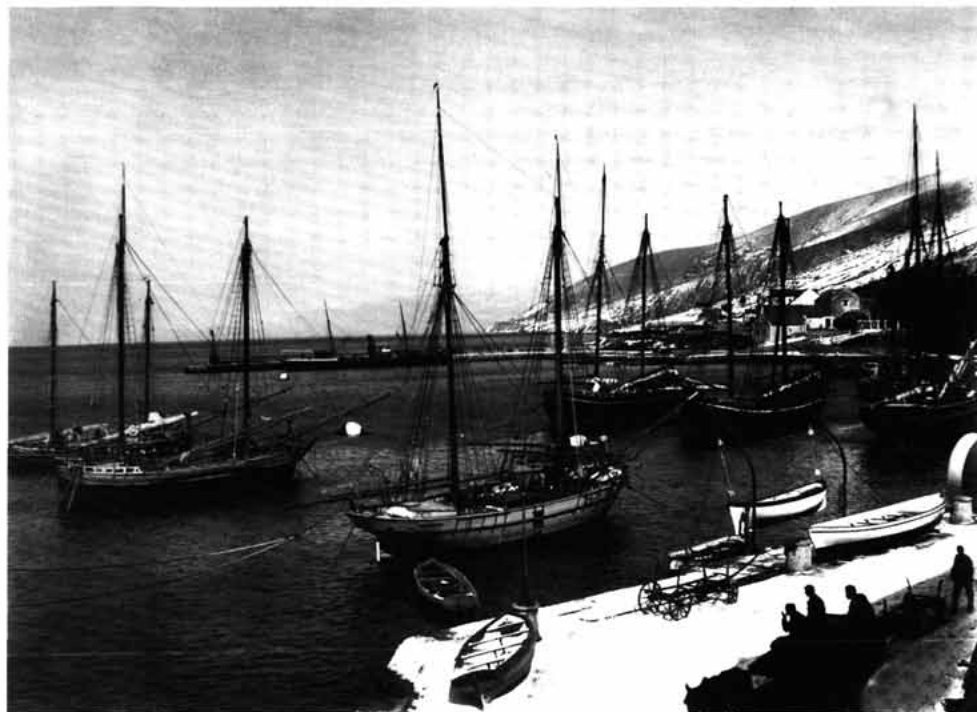
¹⁰ M. MIKAC, 1923, nepag.

Sl. 2. Pogled na Senj oko godine 1905.

balkanskim obilježjima etike i ljudskosti. Nosilac i sljedbenik te ideologije je barbarogenije, koji nesentimentalnu divlju vitalnost svoje neiskvarene duše i otvorena divljeg srca unosi među ljude. To su Srbi i Rusi sa svojom sveljudskom ljubavlju.¹¹ A na posljednjoj stranici Mikčeve knjige "Efekt na defektu" uredništvo *Zenita* ističe da "zenitiste produžuju novoumetničku akciju međunarodnog pokreta koji je začet 1921. godine u našoj zemlji". Oni nastoje u "našu mlaku književnost" unijeti "novinu kao sveže i originalne elemente naše mlade, buntovne i neizražene rase". "Oni se bore za NOVU BALKANSKU KULTURU I CIVILIZACIJU (istaklo uredništvo), u kojoj odsada Srbi, odnosno Južni Sloveni pod njihovim kulturnim vođstvom ne smeju biti podređeni ni kulturno ovisni od Evrope, koja je u degeneraciji. Naprotiv: ZENITISTI BORE SE ZA BALKANIZACIJU EVROPE."

¹¹ Interpretirano prema mislima na njemačkom jeziku iznesenim u *Zenitu* 1923, 22, 1.

Sl. 3. Senjska luka u zimsko doba oko godine 1905.

U zenitističkoj maniri Mikac je napisao svoje dvije prve knjige: Već spomenuto djelo "Efekt na defektu" i "Fenomen majmun". To je eto ozračje u kojemu se Mikac kreće i koje je svojom ideologijom prošlo srpski tisak, srpsku promičbu, književnost i čitav kulturni život sve do događaja tragičnih za čitav hrvatski narod, kada je srpski "nadčovjek" krvlju i politikom spaljene zemlje pokušao ostvariti svoj stoljetni san. Dražen Katunarić, analizirajući u knjizi *Povratak barbarogenija* zenitizam kao pokret, kaže da se njihov program toliko "slaže i podudara s današnjom ratnom zbiljom da nam književnost naprosto sama zabranjuje da je čitamo kao književnost. Premda zenitizam nije jedino književno vrelo iz kojega se može proučavati duhovna pozadina ovoga rata, on je svakako posve odredio njegovo mjesto i sudbinu."¹²

"Efekt na defektu" izdan je u svega 30 primjeraka, "koje je autor svojeručno numerisao i potpisao", a knjiga ima šesnaest nepaginiranih stranica. U uvodu pod naslovom "Vo imja zenitizma" Ljubomir Micić iznosi svoje misli

¹² D. KATUNARIĆ, 1995, 23.

o obilježjima zenitističkog djela, koje, između ostalog "MORA BITI KRŠTENO ISTOČNO-SLAVENSKOM VODICOM NAŠIH HUČNIH VODA I MIRO-POMAZANO CRNOM SMOLOM AJDUČKIH DUBOKIH ŠUMA" (podcrtao Lj. M.). Kako Micić očito u takva djela ubraja i "Efekt na defektu", on poručuje čitateljima: "Čitajte zenitističke pesnike, tamo gde vas niko ne vidi i gde se nesmetano crveni, pa makar i od veštačkog stida. Treba da se uverite kako zenitisti, slično indiskim fakirima što gutaju vatru, nesmetano i veselo gutaju svoje paradokse za naše kratko zdravlje i za vaše dugo uveselenje." I Mikac ima na dvije stranice svoj "uvod" u anarhičnom stilu glorifikacije zenitizma i srpskog barbarogenija:

"Hrvat žigoše srpski balkanizam da prikrije svoj vlastiti.

Srbini se ne stide balkanizma.

Zenitista - novi čovek - ponosi se mladom balkanskom rasom.

Njegov je cilj: POBEDA BALKANIZMA (podcrtao M. M.). Sve što imamo a nije pogađeno zapadnim žabama ni posejano zapadnim gljivama - to je u nama balkansko."

Na daljnjim stranicama slijedi nekoliko pjesama (od kojih su neke već spomenute jer su objavljene i u časopisu *Zenit*), koje su sve napisane u antipoetskom duhu, s nizanjem stihova povezanih slučajnom, samo piščevom logikom i u kojima bi se uzalud mogao tražiti duh i dah prave poezije.

Reagirajući na tu knjigu, Vladimir Babić¹³ daje o njoj negativan sud i ističe:

"Neozbiljna preteranost, hotimična nejasnost, namerna izvitoperenost i živa želja skrenuti na sebe pažnju i biti originalan pošto poto, ma i po cenu normalnog duhovnog života, jedna je vidna i jedina pozitivna pojava kod izvesnih naših mladih ljudi koji danas pišu, i čak kod izvesnih novih grupa i pokreta koji hoće da imaju udela u stvaranju naše savremene književnosti"... a "hotimična smušenost i namerna izvitoperenost u zenitističkim konjičkim skokovima i rebusima, nema nikakve veze sa pravom književnošću" pa tako Efekt na defektu zapravo ima samo 16 stranica "poza i afektacija".

Druga Mikčeva zenitistička knjiga, "Fenomen majmun", također je izašla samo u 30 primjeraka. Predgovor joj je napisao česti suradnik *Zenita* jedan od njegovih "ideologa" Branko Ve Poljanski, koji kao da je po stilu i obradi teme "klonirani" Ljubomir Micić:¹⁴

¹³ V. BABIĆ, 1923, 4-6, 356-360.

¹⁴ B. DONAT, nav. dj., 716, kaže da je Branko Ve Poljanski "u pseudonim preodjeven" Ljubomirov brat Branko.

"Pišemo zenitističke pesme i knjige da izmenimo lice onih ljudi što ih čitaju, bar za jednu minutu"... "Oganj stalno gori na visokom bregu a zenitizam pali i uništava sve u svim atmosferama koje dave i guše još i ono malo ljudi, što preživeše veliku katastrofu sveta, njegovih filozofiranja i njegovih literatura - rat! Rat vama, antizenitisti, majmuni i neljudi, kojima je Marijan Mikac pružio svoje zenitističko nadduhovito delo: čiiiiitaaaaajte!"¹⁵

"Fenomen majmun" po piščevoj zamisli trebao bi biti duhoviti roman o majmunu koji ima ljudske oči, a onda i o koječemu drugome, što je vidljivo iz podnaslova, npr. Nelogično putovanje u godinu 2222, Prvosveštenik crkve Hrista drugoga posvećuje Amerikanca, Uzdisaji stomaka koji je obolio od konzervi, Okultizam pruža rogove, Fenomenalna životinja jaše na mojim leđima, itd. Iako je to djelo Mikac nazvao romanom, u njemu nema ničega što bi upućivalo na tu književnu vrstu. Prije bismo ga mogli nazvati zenitističkom kokerijom u kojoj zbog potpuno razbijenog slijeda misli teško možemo uhvatiti niti pripovijedanja, a još teže u njoj pronaći nešto smisljeno i duhovito. Pogotovo bismo u tom djelu uzalud tražili neke estetske elemente, ali zenitisti i idu za tim da stvore novu estetiku i nove umjetničke "kvalitete", oni razbijaju dosadašnje kriterije o ljepoti, a kako pišu i nerazumljivo, često i nesuvislo, teško pratimo rečenice:

"Ja znam da u današnjici ja sam sutrašnjica. Dakle, ja sam sutra. Tek kad umrem biću danas. Zenitizam je sotonski kalfa.

Nije kalfa nego šegrt!

Nije šegrt nego kalfa" ... (12)

"Jedan običan majmun, pardon FENOMEN MAJMUN (podcrtao M. M.), ofurio je sve mozgove. Trebalo je uneti svetla u mrak, reda u kaos". (16) Cenjena publiko! Punopoštovane gospođe, gospoda i braća građani trebaju da uzmu u obzir pre svega da je FENOMEN MAJMUN (podcrtao M. M.) veoma interesantan majmun. A majmun koji je interesantan, neobičan, čudan, groteskan, misterijozan (sic!), strašan i smešan ujedno - takav majmun, velim, mora da bude zvan fenomenom - pa tako je i nazvan. (18)

U Pogovoru (59-60) Mikac obrazlaže i opravdava novu umjetnost i ističe da je njezino obilježje, između ostaloga paradoksalnost i nizanje simultanih, ali nepovezanih događaja:

"Zenitizam je najozbiljnija potreba savremenog čoveka, da stvaranjem novih i čistih vrednota pobeđuje. Ovo apsolutno stvaranje, koje je jedan od najvažnijih ciljeva zenitizma, nužno povlači za sobom i rušenje svega onoga što

¹⁵ B. Ve POLJANSKI, 1925, nepag.

je staro, što je preživelo i što je nevitarno. Za hod mimo gomilu zahtevaju se jake individualnosti i velike snage."..."Mi zenitisti ne gledamo na to da li je reč, koju upotrebljavamo ili predmet o kome govorimo, lep ili ružan. Ta takozvana 'lepa umetnost' je nekuvana i neprobavljiva palenta."(61)

Nepotpisani kritičar u *Jugoslavenskoj knjivi*¹⁶ ovako je komentirao to djelo:

"Fabula romana je samo okosnica, da autor može uz nju razbacivati svoje paradokse o svemu i svačemu. Treba priznati da je zamisao zgodna, i kad bi svi paradoksi bili doista duhoviti, kad bi autor govorio više iz iskustva negoli iz knjiške mudrosti, i kad veći deo tih paradoksa ne bi bio preveć usiljen, bila bi ovo sasvim zgodna knjižica." On pronalazi i neke pozitivne strane: "G. Mikac znade okretno da piše, on znade da opaža, pa je verovatno, da će s vremenom postati dobar pisac, kad od njega otpadnu sve namerno tražene nastranosti, a ostane samo primaran, nepatvoren nagon za stvaranjem." Autor toga prikaza nastoji biti kritičan, ali njemu su Mikčevi pogledi na književnost simpatičniji od beskrvnih pogleda onih koji apriori odbacuju svaki novi pokret, pa ove retke treba tumačiti kao dio književne atmosfere dvadesetih godina. Ostaje nam, naime, nakon čitanja tih Mikčevih knjiga neki tužan osjećaj da je Mikac na umjetničkoj i idejnoj stramputici potratio nekoliko godina svoga života i da je svjestan toga pokušao na to razdoblje zaboraviti jer ga u svojim sjećanjima spominje samo kao fazu pisanja koje nitko nije razumio, ne dotakavši obilježja toga pisanja. Boreći se u svom kasnijem životu na suprotnoj strani, i kao čovjek i kao književnik, on je očito bio svjestan kako je zenitizam posijao sjeme zla koje je i njega samoga pomelo i odvelo daleko od vlastitog doma i domovine.

1926. Mikac je izdao knjigu "Pod teretom lengera", još uvijek pod utjecajem zenitizma (ćirilica, ekavština, neprirodni, izvještačeni stil, povišeni ton), ali s naznakom okretanja svakodnevnom životu i običnim problemima. Teško je odrediti književnu vrstu u koju to djelo pripada, ali ono je najbliže kozeriji. Mikac se ovdje okrenuo tematici kojoj će se vraćati, na drugi način, u svojem kasnijem književnom radu, a koja mu je i "profesionalno" bila bliska - brodu i mornarima. Raspravljajući uglavnom o težini toga života, on djelu daje jednu socijalnu notu, ali mu je pripovijedanje suho, dosadno, bez snage, bez ničega što bi čitatelja moglo privući da te retke pročita sa zanimanjem i da pronađe nešto umjetnički vrijedno. On piše o mornaru koji ispod opore vanjšine krije mekanu dušu, o karijeri mornara, o brodu i rijeci suprotstavljenima čovjeku, o "sudaru sa životom na vodi", naličju mornarskog života ("slatka poezija života na brodu postoji samo u iluziji neupućenih, kao i u iluziji

¹⁶ 1925, 4, 152.

isposnika"), o grubom i bezosjećajnom poslodavcu, iskorištavanju mornara, o "relativnom dobru i apsolutnom nesmislu", rijetkim slučajevima pijančevanja i bludničenja mornara i nebrige za obitelj, o važnosti nade na početku mornarskog života, o pozitivnim osjećajima mornara, koji voli ljude i u kojima se krije neiskvarena energija. Tematiku toga djela i svoj pozitivni stav prema momarima on opravdava u povišenom tonu, karakterističnom i za zenitističku euforiju, ali ipak s realističnom intonacijom u kojoj se krije piščeva ljubav prema pomorcima i razumijevanje njihovih socijalnih problema: "Ova knjiga neka bude moj prvi kamen temeljac na širokoj osnovi naših nevinih snova. Ova knjiga neka bude moja prva kamenica u glavu onima, koji gaze po nama, jer su svoje pojmove o brodarima i životu ljudi na vodi stekli kao putnici luksuznog putničkog broda ili u bioskopu." (39)

Mikac tim djelom nije uspio ostaviti na čitatelja neki dojam, pa je "Pod teretom lenger" jedno od njegovih lošijih književnih ostvarenja. (Dijelove ove "kozerije" objavio je Mikac 1942. kao treći dio svoje već spomenute knjige "Mornari, žene, leševi", u kojoj se ponovno vraća svojoj omiljenoj temi, naravno sada već na ijekavštini i na hrvatskom jeziku, što je i posve razumljivo s obzirom na vrijeme i sredinu u kojoj je spomenuta knjiga tiskana, a i na velike promjene koje su se u Mikcu zbile u pogledu njegova stava prema životu, prema Hrvatima i Srbima i prema načinu pisanja.)

U vremenu koje slijedi nakon izlaska knjige "Pod teretom lenger", Mikac je petnaestak godina proveo baveći se pretežito filmom, a pomalo i književnom kritikom i novinarskim radom. O tom dijelu svoga života on piše u članku "Hrvatski jezik u opasnosti"¹⁷ pa tako doznajemo da se tada nalazio na čelu novinskog odjela sjeveroameričkih filmskih zavoda, da je mnogo pisao o filmu i objavljivao svoje članke u svim većim novinama stare Jugoslavije, u *Jutarnjem listu* i *Novostima* u Zagrebu, *Hrvatskom listu* u Csicjku i *Novom dobu* u Splitu, u *Politici* i *Vremenu* u Beogradu i u nekim sarajevskim listovima. Ne spominje *Novu Evropu*, u kojoj smo pronašli sredinom tridesetih godina niz njegovih članaka o filmskoj problematici. U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj kreirao je, kako smo već rekli, filmsku politiku.

Prvo njegovo veće književno djelo bilo je "Doživljaji Morica Švarca u Hitlerovoj Njemačkoj". U tom je satiričnom romanu Mikac opisao zgrade i nezgode jednoga siromašnog Židova kojemu iznenadno nasljedstvo iz temelja mijenja život. U prvom dijelu romana opisuje se američka, newyorška sredina, u kojoj je Moric živio, uz vrlo detaljno i plastično ocrtanje atmosfere koja

¹⁷ M. MIKAC, 1968, 85-86, 17-18.

okružuje siromahe, a u drugom Moric u Berlinu u iščekivanju velike pustolovine i vlastitih herojskih djela provodi dane u ljubavnim pustolovinama i nastojanjima da spasi živu glavu i ponos.

Priča o Moricu Švarcu započinje, dakle, kao priča o siromahu, koji "ne može iznajmiti sobicu ni jedan sprat niže, a još manje, da se useli u koji od gizdavih nebodera, gdje liftovi, jureći vrtoglavom brzinom, i najudaljenije spratove približuju zemlji... Moricova sobica je mračna i više nego bijedna... s prozora newyorške sobice Morica Švarca, kad se gleda u visinu, vide se zidine nebodera, a između njih, sasvim gore, samo komadićak siva, prljava neba. Kad se gleda dolje, vidi se dvorište ispunjeno blatom, džubretom i otpacima, s trošnim, starim dvorišnim kućicama. U Moricovu sobicu dopiru izvana sparina i smrad, a umjesto pjevanja ptica, brbljanja rijeke ili šuma gorskog vodopada čuju se dernjava raspuštene dječurlije, ženska ogovaranja i svadje bračnih drugova." (12-13)

Tu je i kontrast Moricovu siromaštvu:

"Na petnaestom, a možda i dvadesetipetom (tko bi točno brojio?) spratu najbližega nebodera cijeli red prozora je rasvijetljen. Moric zna da tamo stanuje neki mladi bogataški skorojević. Kod njega je svake noći veselo, jer se noću zabavlja, a po danu spava." (14-15)

Mikac izvrsno daje atmosferu uređâ punih malih činovnika: U sobi radi pedeset namještenika. Njihov je život jednoličan, dnevni ritam uvijek jednak, ista lica, iste kretnje, isto sivilo. Moric radi u židovskom poduzeću, ali mu to ni malo ne olakšava njegov materijalni položaj, on je jednako tako socijalno ugrožen kao i mali činovnici drugih vjera. "I život im je bio jednako gorak, a pogled u budućnost jednako maglovit." (19)

I tako Moric živi u ritmu siromašnog malog činovnika, u vječnom dugovanju, izložen nesmiljenoj gazdarici i beznadnoj neimaštini. Sve sredine u kojima se on kreće jednako su siromašne, u njima su svi ljudi jednako slični u svojem siromaštvu i svojim banalnim snovima o boljem i ljepšem, drukčijem životu.

Promjenu u taj život unosi nasljedstvo i put u Njemačku u potrazi za velikom pustolovinom. Mali čovjek želi nekim velikim činom izaći iz sive dosadašnje svakodnevice i postati slavan, ugledan, slavljeno, poznat. Operacijom se rješava nekih oznaka svoje židovske rase i kreće u Njemačku, u srce progona Židova, da tamo nekim herojstvom dokaže i svoju vlastitu veličinu. Nakon kraće ljubavne pustolovine s madame Fanny (također Židovkom), vlasnicom pensiona u kojem je odsjeo, isto tako slučajno susreće djevojku iz krugova stranke na vlasti, slučajno njezinu ocu SS Truppenführeru Krauseu spašava život i gotovo

prisilom ženi se s tom djevojkom. Svi veliki planovi o velikom djelu za opće dobro, u prvom redu Židova, a onda i čitavog čovječanstva, završavaju bijegom put Amerike, kući, u slobodu, u sreći da do sada nitko nije otkrio neizbrisivi trag njegova židovstva, njegovu obrezanost, i da njegovu bračnom životu prema tome ne prijete više nikakva opasnost. Njemačka žena, kćerka višega SS oficira, njegov je jedini ratni trofej, s njom groteskno završavaju i njegovi herojski pothvati, veliki u njegovim maštanjima i ništavni u svojim ostvarenjima. Prva bračna noć, slobodna noć, bez straha od otkrivanja neizbrisivih tragova njegova židovstva, postaje vrhunac svih njegovih maštanja i sanjarenja i njihov neslavni kraj.

Kome se Mikac htio narugati? Na primjeru siromašnog, neuglednog, intelektualno ograničenog Židova, koji iz perspektive svoje malenosti i bezvrijednosti sanja o djelima koja pripadaju samo hrabrima i velikima, narugao se oportunistički uopće, narugao se i Židovima koji pokušavaju sakriti svoje rasno podrijetlo, ali i upozorio, makar i u blagoj poruzi, na strahote fašizma i rasnoga progona. Njegovu satiru neki su shvaćali u prvom redu kao obranu Židova (zbog toga je i nakratko u NDH dospio u zatvor), iako Mikac takav stav nije stavio u prvi plan. Ipak, ozbiljna razmišljanja, koja prekidaju podrugljivi ton pripovijedanja, pokazuju da je Mikac osjetio problem i na njega želio reagirati. Ne samo porugom, i ne uvijek porugom, nego i slikom jedne krvave stvarnosti u kojoj za šalu zapravo nema mjesta. U takvim opisima i razmišljanjima Mikac potpuno napušta satirični ton i postaje ozbiljan: "Ne radi se samo o tome da se Nijemci oslobode uticaja Židova u politici, javnom životu, umjetnosti, prosvjeti i privredi. Jača od praktičnih potreba je stoljetna mržnja na Židove, koja živi u dušama današnjih Nijemaca i mnogih drugih naroda, koja je živjela i u dušama njihovih pradjedova i dalekih germanskih i negermanskih predaka. Dvije hiljade godina je stara mržnja protiv Židova! Ali ona nije samo stara - ona je i svestrana! Najveći duhovi svih vjekova napadali su Židove..." (122) Iako su to razmišljanja Židovke madame Jenny, vlasnice pensiona u kojemu je Moric neko vrijeme živio i kojoj je postao i ljubavnikom, očito je da se Mikac u ovim redcima ozbiljno zamislio nad biti židovskog pitanja. Pitanje je samo je li način na koji je taj problem u knjizi iznio, bio prikladan za vrijeme kad su već veliki progoni Židova bili u tijeku, a nad njima se nadvila avet budućega holokausta.

Ali Mikac je u ovom romanu uz uvjerljivi dijalog, duhovite situacije i zaplete unio i neke socijalne elemente koje on očito u svom pripovijedanju ne želi mimoići. To je plastična slika života američke sirotinje i paralela s istim takvim bijednim životom europskih bijednika i beskućnika, malih ljudi, s

bijedom koja je jednaka na cijelom svijetu, koju Mikac zamjećuje i s kojom želi upoznati i svoje čitatelje.

Mikčevu knjigu o Moricu Švarcu prikazao je ubrzo nakon njezina izlaska Hijacint Petris u *Hrvatskoj reviji*.¹⁸ On kaže da se Mikac prihvatio zadaće koja nije nimalo laka jer se radi o jednom suvremenom gorućem problemu - problemu židovstva. "Autor je svoj roman okrstio 'satiričnim', ali ispod tog se pridjevka krije možda nešto mnogo dubljeg. Misao da je danas život i njegovo zbivanje krvava satira... Roman Marijana Mikca je doprinos sui generis hrvatske književnosti... Ne samo po temi, prvoj suvremenoj evropskoj temi u nas, nego i po novoj tehnici, postavljanju radnje i ličnosti... Možda je na momente rađen suho, bez uobičajenih umjetničkih elemenata, koji se traže za umjetničko djelo, ali u cjelini je svakako uspio."

Vežu sa zenitističkim pokretom kojemu je Mikac pripadao u mladim danima, pronalazi kritičar pod pseudonimom M. D. u *Književniku* sljedeće godine.¹⁹ "Ma da je priličan raspon, i vremenski i idejni, između autora danas i Micićevog saradnika iz god. 1925., ipak se i u ovom novom romanu osjeća nekadašnji zenitista, kako ekscentričnošću svoje tematike, tako i bizarnošću njezine obrade." M. D. ne misli kao Hijacint Petris da je Mikac u tom romanu dao krvavu satiru, naprotiv: "Pretvarajući sve u šalu, dovodeći svoga Morica Švarca u grotesknu situaciju, da ispadne kao spasitelj života hitlerovskom Truppführeru Adolfu Krauseu, koji mu za uzdarje daje svoju kćer za ženu, dakako ne znajući za njegovo židovsko porijeklo, autor od jedne krute i žalosne stvarnosti pravi neki vodvilj, u kome se na koncu sve svršava tako da bude vuk sit i ovce cijele."... "Ima pojava, s kojima se ne smije praviti šega, nego koje treba odlučno žigosati i pobijati. Jer vic otupljuje oštricu i paralizira aktivnost. A danas nije vrijeme za šalu, nego za borbu."

S. M. Štedimlija u *Jadranskom dnevniku*²⁰ u dva nastavka prikazuje ovo djelo, pronalazeći u njemu (nakon vrlo opširno ispričanog sadržaja) živo i zabavno pripovijedanje, a reportažni stil pripovijedanja koji je obilježio mnoge stranice ovoga djela, njemu je još jedna odlika koja pridonosi dokumentarnosti "o životu ljudi u jednom prelaznom i nezdravom vremenu". Svoj osvrt Štedimlija zaključuje hvaleći "Morica Švarca", koji će po njegovu uvjerenju "uskoro biti preveden i primljen kao jedna vrijedna literarna tekovina".

¹⁸ H. PETRIS, 1938, 2, 98-99.

¹⁹ M. D., 1938, 4, 187-188.

²⁰ S. M. ŠTEDIMLIJA, 1935, 45, 3, 46, 3.

Najiscrpniju analizu ovoga romana dao je u novije doba Branimir Donat u već spomenutom eseju. On vrlo zanimljivo i uvjerljivo uspoređuje Mikčev lik Morica sa sličnim likovima u tadašnjoj hrvatskoj pa i europskoj književnosti. "Personalistički gledano, Doživljaji Morica Švarca predstavljaju analogon Majerovim Očenašekima i Pepićima ili Batušićevim ljudima s društvene margine. I njegovim literarnim krvotokom teče ponešto krvi od Kästnerova Fabijana, nije mu stran ni humor Tucholskog, uostalom, sve spomenuto, premda umjetnički skromno, no ne i za čitatelja dosadno, pokazuje da je Mikac iskazao konceptualnu zrelost i vrlo jasno iskazanu težnju kamo smjera, odnosno kakvu književnost zbog svoje ironične učinkovitosti preferira i vjeruje joj, te da smatra, kako književni efekt biva djelotvorniji ukoliko su sve komponente storijske doista činjenice u koje malo tko, na temelju općeg iskustva, može sumnjati."²¹

Svojom ocjenom Donat zadire u bit pitanja je li Mikac našao pogodan oblik i pogodan stav za probleme o kojima piše: "Mikac je želio dati dobrodušnu kritiku stanje u hitlerovskoj Njemačkoj, a u isti mah zaigrati na kartu onoga raspoloženja koje je na samom rubu antisemitizma, no kako se ozbiljnim stvarima nije igrati, i jedni i drugi ne zaboravljaju, nego mu dato vraćaju (vidi časopis *Židov*²²). "... "Danas je očito da je autorova pozicija u odnosu na pravo stanje... suviše benigna i relativistička, ali u času pisanja romana nije bila nipošto povijesno, a još manje literarno lažna."²³

Te logične Donatove poglede na roman o Moricu Švarcu mislim da i mi moramo prihvatiti. Uz to treba dodati da je ovim romanom Mikac pokazao kako on u književnim vodama teče novim tijekovima, bez obzira na to što ga s njegovim zenitističkim djelima povezuje sklonost humoru i rujanju pa i izbor "antijunaka".

1942. izdaje Mikac knjigu "Mornari, žene, leševi". To je zbirka pripovijedaka o životu mornara na riječnim i morskim brodovima. Knjiga se doima kao dio piščeve autobiografije, jer je i sam Mikac po školovanju i po dijelu svoga mladenaštva bio pomorac. Priče koje su ovdje ispriповijedane, odraz su šarenila i sivila mornarskoga života, a u njima je Mikac opisao niz različitih ljudi vezanih zvanjem uz rijeku ili more, kojima jednoličan život isprepleću ili pak posve prekidaju neobične, često tragične, obično groteskne pa i bizarne zgode i nezgode: Tu je npr. narednik uhvaćen u trenutku kad je s broda pokušao pobjeći nakon ljubavne idile s kuharovom kćerkom, ali je zaglavio u uskom prozoru kabine, pa su ga mornari odanle oslobodili bacivši ga kroz taj

²¹ B. DONAT, 1993, 718.

²² Usp. *Židov*, 1938, 12, 9.

²³ B. DONAT, 1993, 718.

otvor u more i osramotivši ga (Rat u luci). Hladni, strogi i grubi kapetan smrt mornara Žige komentira riječima "Drugo nije ni zaslužio", a ubija se upravo na onom istom mjestu, gdje je mornar Žiga pao u vodu i utopio se (Osvetnik). Nervozan, ljutit zapovjednik Adamović u stalnom rješavanju problema tučnjava i sukoba na brodu, izložen stalnim izazovima i nadmudrivanjima mornara, otkriven je u ljubavnim vezama s kuharovom ženom jer se i na njemu i na njoj nalaze tragovi tinte što ju je u mraku prosuo kapetan misleći da je kolonjska voda... Neobične su zgode i brodske redara Frane Tijana, koji pomišlja da je postao svetac jer ima na rukama neke čudne biljege, a onda ustanovljuje da ti biljezi potječu od ozljeda što ih je dobio kad je suhe smokve skidao s drvenih štapića i pritom oderao kožu dlanova i prstiju do krvi (Ludnica na brodu). Mornar Mate u potrazi za jeftinom zabavom i lakom ženskom u jednoj luci ostaje bez kape i ubija se jer je njome izgubio i ušivenu posljednju "hiljadarku", uspomenu na pokojnog oca (Posljednja hiljadarka). Mornar Martin pokušava zajedno s jednim mornarom i njegovom ženom ubiti dosadu brodskeg života izletom s jednoga šlepa na drugi, što je strogo zabranjeno. Pritom se prevrne njihov malen i trošan čamac s pomoću kojega se kroz bujicu nastoje prebaciti na drugi šlep. Spašavajući ženu svojega druga s broda, on u riječnom vrtlogu stradava jer je veslo o kojem je ovisio njegov život dao toj ženi, a onda počinju nevolje s lešom jer je pronađen upravo na granici. U tragikomičnim situacijama tako dugo pokušavaju dobiti dozvolu da taj leš izvade i pokopaju, dok od leša ništa nije ostalo - isključivale ga ptice i raznijeli psi. (Granica) Svi su ti likovi dio uskomešanoga i nervoznog života brodske posade, koja izmišlja šale i podvale, koja razbija svoju dosadu na najneobičnije načine, buni se i pokorava, ponizuje i spašava svoj ponos, vrijeđa i moli za oprostjenje, ruga se i izlaže porugama, sanja o boljem životu i utapa se u jednoličnost mornarskog života. Mikac je u tom pripovijedanju istakao ono što je u tom životu neobično, nesvakidašnje, smiješno i tužno, neobično i upadno. Pokazao je pritom smisao za dramatičnost situacija i opis života u lukama i na rijeci, za detalje jednoga života koji nam je dalek i nepoznat. Taj izbor bizarnih događaja i situacija kulminira u pripovijesti "Hljeb s drugog svijeta" u kojoj je prikazao dvije žene, majku i kćerku, koje u svojoj kući već šest mjeseci čuvaju leš sina, odnosno unuka, i svake noći stavljaju ga u postelju i spavaju zajedno s njim. I sam naslov ove zbirke kazuje da će se u njoj govoriti o leševima, i oni se doista ovdje susreću u situacijama koje izazivaju više gađenje nego žaljenje, a katkada čak i smijeh kroz to gađenje. Takav izbor motiva za pripovijedanje ostavlja nas zbog toga hladnima nad tragedijama i težinom mornarskog života, a nemogućnost da se bilo s kime identificiramo, da ga razumijemo i zažalimo, otežava i umjetnički doživljaj

unatoč tome što je Mikac u ovim pripovijetkama dobro opisao atmosferu mornarskog života, sliku Dunava ljeti i zimi, Đerdapski tjesnac, ugođaj na brodu ispunjen mirisom istih jela, pobune mornara, znojne i neoprane ložače, šarenilo šlepera i remorkera, stalne sukobe mornara u luci, karavane radnika zaokupljenih lučkim poslovima, požudu mornara i potragu za zabavama...

Najbolji dio knjige ima naslov "Na brodu sve u redu. Odlomci iz brodskog dnevnika". To je izvrsna putopisna proza u kojoj je Mikac opisao dačku praksu na školskom brodu *Naša dika*, ispunjenu raznim dogodovštinama, i lijepima i ružnima, atmosferu na brodu, način života, ugođaj zagušljivog prostora na pramcu gdje đaci spavaju na tzv. visećim "brandama", smrad koji se širi brodskim prostorima, sitne brodske nepravilnosti, oluje, ciklone, bolesti. Osobito su mu uspjele slike gradova u kojima se zaustavljaju i osobnih, uvjerljivih i živih doživljaja Messine, Napulja, Genove, Barcelone Marseilla, Alžira. Sve to prate stalne slike raspoloženja samoga pisca dnevnika, koja su često prožeta izrazitim lirizmom, što je za dosadašnjeg književnika Mikaca dosta neobično: "Kad je došlo vrijeme molitve, stojeći, otkritih glava, na kiši i vjetru, izmolismo Očenaš. Mirno i usrdno. Svi: pobožni i bezbožni osjetismo se jače spojeni, međusobno i s vječnošću." (123) "Od mekoputnih majčinih maza postat će mladići kao klisure, dični pomorci, nepobjedivi vukovi!" (156) "Mnogovrsna radost raširila je nad brodom krila, radost što se vraćamo. Radost što se vraćamo kao junaci mora, koji su u prvom okršaju s vjetrom i morem odnijeli pobjedu. Radost ponovna sastanka sa svojimima..." (183) "Nebo nas voli, nebo nam se smije, nebo je naše!" (165)

Takvi su redci neobični za nekadašnjeg zenitistu, ali su zato "zametak" onoga stila koji je Mikac prihvatio u svom kasnijem radu. Oni su ovdje izvanredno umjesni i dobro uklopljeni u realistične slike zbivanja. Prihvaćamo ih kao prirodan izraz mladenačkih raspoloženja i doživljavamo kao uspjelu sliku brodske atmosfere gledane očima mladih ljudi.

U pogovoru ovoj knjizi²⁴ Mikac raspravlja o mornarskom životu, ali njegova simpatija za mornara, koju nastoji prenijeti na čitatelje, ispisana je dosadnim razmatranjima koja nimalo ne pridonose razumijevanju priča i zapravo promašuju svoju svrhu.

Zbirka novela "Mornari, žene, leševi" posljednja je knjiga s područja književnosti koju je Mikac objavio u svojoj domovini. (Ona će biti objelodanjena ponovno u Argentini, u prijevodu na španjolski jezik.) Knjiga je

²⁴ Mikac je ovdje ponovno objavio (u hrvatskoj jezičnoj verziji) dijelove svoje knjige *Pod teretom lengera*.

kompozicijski podijeljena na dvije cjeline, koje su povezane samo jednom tankom niti. U prvom dijelu prikazani su dramatični trenutci iz života dviju sestara i njihovih muževa. Naglasak je ovdje stavljen na sudbinu dviju sestara, Olge i Sonje, u prvim danima nakon dolaska partizana kada se one bore za golu egzistenciju s trajnim sjećanjem na muževe, Franju i Matiju, koji su s hrvatskom vojskom otišli na krvavi put patnje i umiranja. U drugom pak prikazana je slika tragičnih događaja nakon izručenja hrvatske vojske Englezima, pa partizanima, gdje se u vrtlogu poraza, mučenja, partizanskog sadizma, kopanja vlastitih grobova, stravičnih zverstava i krhke nade da iz pakla ubijanja i klanja ima izlaza, javljaju dva muža iz prvoga dijela sa svojim sjećanjima na idilu mimoga obiteljskoga života koji su zauvijek, nepovratno, ostavili za sobom. Pisac je za svoju fabulu izabrao najteži i najkrvaviji dio hrvatske povijesti dvadesetoga stoljeća, utkavši u pripovijedanje i svoja vlastita sjećanja o danima nakon ulaska partizanske vojske u Zagreb, a očito i ispovijedi onih patnika koji su se uspjeli živi izvući iz pakla klanja i ubijanja. Svi događaji koji su u tom romanu opisani, imaju svoju podlogu u stvarnosti, dapače, oni su ispričani s minimumom naturalizma koji je za opise takvih događaja potreban, a prikazane strahote ublažene su umetanjem lirskih trenutaka, ali upravo ta subjektivnost piščeva, to potenciranje poruke o strahotama komunizma, ta njegova uporna želja da izazove simpatije za jedne, a osudu za druge - upravo je sve to umanjilo i estetsku vrijednost ovoga romana. Olga i Sonja - oličenje svega pozitivnog u čovjeku - opisane su u maniri romantičnih likova. Olga: vrijedna, požrtvovna, lijepa, moralna, nepokolebljiva, vjerna, borbena, čvrsta, karaktera: "tijelo joj je bilo sitno i vrlo nježno, a brzi, elastični pokreti, plava kosa i svijetlo-plave oči činile su da je izgledala mnogo mladjom". (9) "Njeni su bijeli, tanki prsti spretno pomicali duge igle, a fin nos i mala, prpošna usta činila su njen ljupki, mili lik mladenačkim i svježim." (49) "Ako treba, i poginut će zajedno." (31) "Ja sam žena dopukovnika Boranića. Tražim svoga muža! Moj muž je vojnik, časnik! Vršio je svoju dužnost i izvršivao naredbe svojih starješina! Zar vi to ne činite?" Olga je drhtala od srdžbe, a ne od straha." (60) Sonja: "Više nego bujna, jedra ljepota, Sonju je činio nadmoćnom način, kojim se probijala kroz život. Umjela je obuzdavati svoje osjećaje. Umjela je biti razboritom i onda, kad to nije bilo jednostavno. Njen govor bio je katkada tvrd i suh, a njeno ponašanje otresito ne radi pomanjkanja osjećajnosti, već radi podvrgavanja razumu. To joj je davalo posebnu vrijednost i posebnu draž." (24) "... patila je, ali se nije htjela pokazati slabom". (27) S druge su strane partizani i partizanke - kontrast: ružni, pokvareni, odvratni, cinični: "Sva se trojica nasmijaše podrugljivo... I smijeh im je bio čudan: isprekidan, neiskren. Nije dolazio iz srca, već je počinjao i ostao u

grlu. Oni su zaboravili smijati se." (58) "Olga je vidjela da je major raširio crnu, veliku šaku." (61) "Ispod raščupane glave počinjao je kratak trup s prejakim grudima i bokovima, stegnutim u smeđju vojničku bluzu. Trbuh je opasala kožnatim remenom, na kojem je visio velik revolver." (65) ... Na njenim je širokim bokovima poskakivao revolver." (66) "Vojnik je otkrio velike jake zube. Njegovo je lice bilo gotovo crno, kao i ruke, kojima je držao pušku." (73) Niski se i sada zgurio kao mačak. Iskrivio je usta i brkove." (75) Upravo taj način opisa likova učinio ih je neuvjerljivima, neizražajnim, gotovo bi se moglo reći - blijedima, šabloniziranim. Dojmljive su jedino stranice u kojima je opisana atmosfera straha i zebnje i hodanje po rubu ponora koji vodi do klonulosti, oportunitizma i prepuštanja novom životu: "Noć i grad bili su jedno - zavjerenici protiv čovjeka. Sjena nije bilo, jer nije bilo svjetla. Pomrčina se širila i s neba i sa zemlje, silazila je s drveća i krovova i uvlačila se u dušu noseći jezu." (39) "Ćutila se jednako nesigurnom na vratima, kroz koja je prodirala noć, kao u sobi između zidova, što su je dijelili od svijeta." (52) "... Partizan je donio u kuću opasnost." ... Samo je jedan put ostao slobodan: poslušnosti i pokoravanja." (51) "Komesar je zadavao Olgi velikih briga, ali ona je imala i drugih, još većih. Pitanje: od čega će živjeti - mučilo ju je neprestano." (123) "Ako se želimo održati, moramo se prilagoditi prilikama..."(130) "Mi smo u vlasti divljih, brutalnih primitivaca. Oni traže od nas da se ponizujemo, i mi to moramo činiti, ako želimo ostati na životu."(132) Ta je atmosfera straha, spremnosti na kompromis i zebnje da će kompromis otići predaleko opisana impresivno i umjetnički uvjerljivo.

U drugom dijelu pojedinci su u drugom planu, a pisac nastoji slikom mnoštva uhvaćenog u mrežu partizanske pobjede pokazati svijetu nakazno lice jednoga krvavog savezničkog pobjednika. Taj drugi dio, upravo zbog naglaska na slikama, koje Mikcu uspijevaju bolje od prikaza likova, djeluje snažnije od prvoga, ali ne dostiže snagu koju očekujemo. Uspjele su slike varave nade zarobljenika da će se spasiti iz pakla i njihove zebnje da iz krvavoga kovitlaca neće izvući živu glavu, razočaranja u Englezima, tragedije nedužne djece, samoubojstva razočaranih domobrana, osjećaja neposredne opasnosti, ali snagu takvih prizora umanjuju i pomućuju nelogična filozofiranja u beznadnim situacijama u kojima po prirodi događanja čovjekovi obrambeni mehanizmi spontano reagiraju na drukčiji način: "Marjanović nije htio misliti na ono, što je njega i njegove drugove očekivalo naprijed, možda već u hladu najbliže šume, prema kojoj je vodila cesta. Mislio je, da se nije pokazao dorastao svom vojničkom pozivu i da nije savjesno i do kraja izvršio dužnost prema domovini. U obračunu predstavnika dviju neprijateljskih ideologija, demokracije i

komunizma, podleći će oni, koji budu duhovno slabiji. U tim trenucima Marjanović je bio siguran, da će podleći ljudi zapadnjačke kulture, ako dođe do sukoba između njih i Sovjetskog saveza, ukoliko ne budu nasmiljeni i okrutni kao njihovi neprijatelji i jednaki fanatičari..." (172-173) Takva razmišljanja zarobljenika Marjanovića prije nego je izvršio samoubojstvo skokom u bujicu rijeke djeluju neuvjerljivo i zapravo umanjuju dramatičnost i uvjerljivost njegovih posljednjih trenutaka.

Mogli bismo reći da i u ovome djelu primjećujemo neujednačenu snagu pripovijedanja, a isto tako djelu manjka jača kompozicijska povezanost prvoga i drugoga dijela. Ovako knjiga djeluje nedovršeno. Osjećamo se dimnutima opisanim tragedijama kao takvima, jer znamo da su one doista dio hrvatske tragične stvarnosti, ali velika piščeva ljubav za Hrvatsku koja prožima i fabulu i likove i atmosferu, nije bila dostatna za umjetnički dojam. Uzalud je tu bio sav Mikčev trud i sva njegova očita, iskrena nastojanja. Mi mu vjerujemo da o događajima priča kako su se dogodili ili mogli dogoditi, ali osjećamo da nije bio dorastao toj "jakoj temi". Ipak, što se tiče kompozicijskih slabosti, treba reći da je Mikac to djelo zamislio drukčije. On je dijelove toga romana 1952. objavljivao u *Glasi sv. Antuna* pod naslovom "Same među demonima", a tako se i najavljivalo izdanje ove knjige, na jednom mjestu spominje se i naslov "Dvije žene i crveni", a u predgovoru "Filmu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", kao što je već rečeno, spominje se da je Mikac zamislio i drugi dio ove knjige. To može opravdati neke kompozicijske slabosti i nedorečenost fabule.

Analizirajući ovo djelo, Branimir Donat kao dobar poznavalac književnosti, koji ima "osjetilo" za prosudbu kvalitete djela, kaže da na "razini povijesne faktografije roman 'U povorci smrti' funkcionira. No činjenice na kojima temelji priču o dvije sestre i o njihovim muževima koji kao časnici poražene domobranske vojske moraju krenuti na povlačenje povučeni općim naivnim uvjerenjem da ih zapadni saveznici jedva čekaju ... utemeljene su na nekim zabludama koje će se, tijekom vremena, pretvoriti u gorko nacionalno iskustvo."²⁵

Donat konstatira da Mikac nije priču znao ni splesti ni rasplesiti, da je to djelo primjer deklarativne književnosti, puno konvencionalnih rekvizita koji "ne predstavljaju objašnjenje ratnog besmisla." "Priča koja se trebala neraspletivo splesti u gordijski čvor politike niti se siječe, niti raspliće. Umjesto da nas vodi nekakvom izlazu, pa makar samo i književnom, ona nas vraća natrag u deklarativnu književnost čiji poznati argumenti snaže nacionalne emocije, čvrste

²⁵ B. DONAT, 1993, 732-733.

moralne skrupule a ne djeluju na književni iskaz,"²⁶ "nego samo potvrđuju autorovu nemoć da se niz trivijalnih književnih konvencija jednostavno preraste i iskaže povijesna tragika." Mikac nije bio uvjerljiv svjedok sudbine čak ni onda kada ona dijelom bijaše i njegova."²⁷

Milan Rakovac u svom osvrtu u *Hrvatskoj reviji*²⁸ također misli da romanu "U povorci smrti" nedostaje realističnost i uvjerljivost i da je Mikac u njemu pokazao svoju umjetničku nemoć.

Negativne sudove, koji su daleko rjeđe nego pozitivni izašli na stranicama emigrantskog tiska, Mikac doživljava vrlo bolno. Osvrćući se na Rakovčev negativni sud o tom romanu, u Obrani, u članku "Cocktail kritičari ili kako se pišu književne kritike u hrvatskoj emigraciji"²⁹ (u kojem najviše govori o Rakovčevu sudu o Raspudićevu romanu "Za stolom od kamena") Mikac kaže: "Rakovac je pokazao pomanjkanje objektivnosti, temeljne vrline svakog pravog i sposobnog kritičara, i kad je "utvrdio" moju "nemoć 'iznijeti radnju realističnije, uvjerljivije" (istakao M. M.), dok su strani kritičari naprotiv ustanovili, da pišem izvanrednim realizmom." Mikac nastavlja: "U svojoj ocjeni romana 'U povorci smrti' Rakovac je primijetio zlobno: 'Autor piše jezikom razumljivim i široj čitalačkoj publici, kojoj je roman i namijenjen'. Taj mudrijaš bez sumnje ne zna ni to, da se jasnoća i jednostavnost izražaja postizavaju mnogim naporima i ustrajnim vježbanjem."... "Bilo bi pogrešno misliti, da je Rakovac jedini cocktail-kritičar u hrvatskoj emigraciji. Ima i drugih koji žive - i na žalost pišu - u uobraženju da će učiniti sebe 'velikim', ako prikažu pisca malim."

Mikac ima tek djelomice pravo kad kaže da je emigrantska kritika prihvatila njegov roman "U povorci smrti" samo pohvalnim riječima. A. Pl.³⁰ u svom osvrtu u *Glasi sv. Antuna* kaže da se roman čita bez predaha, ali je Mikac građu obradio prema mogućnostima svoga književnog talenta. "Ne možemo poreći vrijednost Mikčeva djela, lirsku svježinu njegovih opisa, ali tehnika njegova romana, crtanje karaktera, raspodjela radnje, bila je apsolutno ograničena opsegom, koji je sam sebi postavio. Mikac je sav u procesu tehnike hrvatskog romana novele. Zaokuplja ga kolektivna katastrofa Bleiburga, koja je zapravo glavni nosilac, ili bi bar imala biti glavni nosilac ovog romana.

²⁶ B. DONAT, 1993, 734.

²⁷ B. DONAT, 1993, 735.

²⁸ M. RAKOVAC, 1954, 4, 388-391.

²⁹ M. MIKAC, 1967, 75-76, 9-12.

³⁰ A. PL. (Ante Planika), (pseudonim Ive Lendića, urednika *Glasa sv. Antuna*), 11. veljače 1955.

Pojedinačne sudbine, kolikogod realne, imaju samo eksplikativnu funkciju kolektivne katastrofe. Svoj uspjeh Mikčevo djelo ima, ali nas, koji želimo bleiburšku tragediju vidjeti u svom ekstenzitetu i intenzitetu umjetnički rekonstruiranu, prva Mikčeva realizacija ne može zadovoljiti. Treba nakon toga ići naprijed."

Antun Bonifačić u *Kulturnim pogledima Danice* od 1. lipnja 1955. ima za to djelo samo pohvalne rečenice: "... Marijan Mikac nastavlja tradiciju uskočkoga Senja kao najbolji pripovjedač hrvatske emigracije. Ima u Mikčevu pripovijedanju nešto topla i nježna, što dira svačije srce, pa nije čudo da su njegova djela već uspjela na španjolskom kao što će uspjeti na njemačkom i engleskom jeziku, kada budu prevedena. ... Mikac je filmskom tehnikom slika (u što se kao tehničar vrlo dobro razumije) postupno razradio hrvatsku tragediju kroz nekoliko jednostavnih predstavnika naše sredine. Kao duboko socijalan pisac Mikac od početka svoga stvaranja voli takozvane 'male ljude' ('one dolje' kako se izražava Tito). Malograđanska sreća za nj nije marksističko ironiziranje nego nazor na svijet... Mikčeva je snaga u tome, da je ovim krvavim činjenicama dao oblik 'fikcije' i da se to čita 'ugodno' kao pravi roman... Ljudski duh je isto tako potreban zdrave i tečne hrane kao i ljudsko tijelo."

Iskreno bismo se željeli složiti s ovim mislima, ali ako mislimo biti objektivni, onda se moramo prikloniti Donatovim argumentima kao i razmišljanjima A. Pl. i priznati bez obzira na svoje osjećaje da je u romanu "U povorci smrti" snažnija tema o kojoj se piše od njezine umjetničke realizacije.

Dok u romanu "U povorci smrti" Mikac opisuje one stradalnike komunističkog režima koji su bili na strani Nezavisne Države Hrvatske, ili kao njezini lojalni činovnici, poput Matije, ili organizirani u hrvatskoj vojsci poput Franje, u drugom svom romanu koji je objavio u emigraciji, "Majčin hljeb", opisuje obitelj koja je surađivala s partizanima, ili ih pomažući kao roditelji glavnoga lika Branka, ili izravno sudjelujući u ratu na strani partizana kao Branko. U predgovoru Željko Bebek ističe da Mikac u tom romanu ocrta tragičnu hrvatsku povijest neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, koja je jednako pobijedila i pobjednike i pobijeđene.³¹ Naime, glavni lik romana Branko, nakon dolaska iz borbe na strani partizana, ne okusivši tako reći zadovoljstvo života u miru i slobodi za koju misli da ju je izvojevao, zbog protestiranja što ga upisuju u Partiju bez njegova pristanka bude osumnjičen za suradnju s okupatorom preko brata Ivice, za što ga optužuje njegova nekadašnja djevojka Anđelka. Osuđuju ga na smrt i tako završava jednako tragično kao i

³¹ Ž. BEBEK, 1968, 13-14.

njegov brat, koji je poginuo na drugoj strani. Branku komunistički režim ne dopušta da misli svojom glavom i kažnjava ga najtežom kaznom jer se otima kalupima. Tako on pred svoju smrt dolazi do uvjerenja da su njegove iluzije kako će svi imati svega u novom društvu i kako će narod "doći do svojih prava... i steći sreću u pravoj demokratskoj državi" (39) zapravo samo kula od pijeska. U romanu je Mikac naglasak stavio upravo na to rušenje ideala i razočaranje onih komunista koji u novom društvu nisu mogli odreći se svoje individualnosti za volju neke neodređene kolektivne sreće. Želeći istaknuti da je i na toj drugoj strani bilo dobrih i poštenih ljudi, ali se oni nisu mogli održati, Mikac po Bebekovu mišljenju poručuje svojim čitateljima da "samo ljubav, praštanje i tolerancija mogu Hrvatskoj osigurati ljepšu budućnost." Čitatelju se međutim nameće jedna šira piščeva poruka. Branko pred smrt kaže: "Umrijet ću kajuci se da nisam žrtvovao svoj život kao Ivica - u redovima hrvatske vojske" (80-81), i time nameće zaključak da je trebalo ginuti kao Ivica, na hrvatskoj strani, u hrvatskoj vojsci, a kad se već to nije učinilo, preostaje samo snaga ljubavi simbolizirana u majčinu hljebu.

Pripovijetka "Majčin hljeb" izašla je prvo u zbirci Mikčevih pripovijedaka na španjolskom jeziku, a njezine je dijelove Mikac objavljivao u emigrantskim časopisima na hrvatskom jeziku.

Likovi su u tom djelu opisani istom tehnikom kao i likovi romana "U povorci smrti". Oni su ocrtni plošno, kao tipični predstavnici uobičajenih sudbina komunističkoga raja. Mikac ih nastoji približiti čitatelju iznutra, na njihovu doživljaju životnih zbivanja, njihovu doživljaju drugih ljudi i vlastite sudbine. Branko: "Pokuša se sjetiti" "... Napokon se sjetio", "Osjećao se ponižen", "Imao je utisak", "Jedva je primijetio", "Napokon je opazio", "Razočarao se", "Ustručavao se", "Kao da se borio sa samim sobom". Otac: "Otac se uplašio", ... "nije mogao zamisliti Branka mrtvim". Majka: "Stidjela se", "Ponosila se", "Prosudila je", "Činilo joj se", "Uobražavala je", "Bilo joj je strašno misliti", "Strepila je", "U njoj se pobudila sumnja". Želeći na taj način pokrenuti za tu nesretnu obitelj simpatije i nastojeći razviti kod čitatelja identifikaciju s pozitivnim likovima, Mikac suprotstavlja drugu stranu, komesara Milana, kojega upoznajemo samo u njegovu "vanjskom" opisu, ali i taj je dan u Brankovu doživljaju: "Branko je raspoznavao samo njegova široka leđa, njegov debeli vrat, stegnut u vojničku bluzu, i njegovu glavu, pokrivenu dugom kosom, zamazanom od zemlje. Bio je siguran da je razočarao svoga prijatelja." (24) Major govori, ljuti se, psuje, obrazlaže - a njegovi su osjećaji, bez obzira na to kakvi su, isključeni iz Mikčeva opisa. I Anđelka, nekadašnja Brankova djevojka, dana je u svojim razmišljanjima, ali ona samo trebaju

podcrtati ono što je u njoj negativno, dapače demonsko: njezinu spremnost na izdaju čovjeka kojega je voljela i njezin slijepi posluš Partiji, koju je stavila iznad svih ljudskih osjećaja, pa njezina razmišljanja i suviše odražavaju želju za razvijanjem čitateljevih negativnih emocija. "Nije joj bilo drago, što se susrela s ocem mladića, kojega nije prestala voljeti, ali je ipak izjavila sve što je vojni tužilac tražio od nje, misleći da ga je mrzila. Iako je smatrala kajanje, stid i grižnju savjesti nedostojnim osjećajima, kako su je naučili politički 'komesari' na tečajevima u 'šumi', nije mogla spriječiti da je u prisutnosti Brankova oca obuzme čudan neugodan osjećaj, koji prije nije poznavala. Stoga je izbjegavala njegove poglede..."(60) "Mislila je na sebe. Jesu li drugarice prisluškivale? Jesu li razumjele da je izbrbljala, što je morala zadržati za sebe? Ali one nisu vodile brigu o njoj. Sretne da je prošao rat, i ohole da su partizanke, pjevale su jednu partizansku pjesmu. Andjelkin se glas pridružio njihovima." (60-61) U toj zadnjoj rečenici krije se slutnja daljnjega raspleta i Anđelkine beskrupulozne uloge u njemu.

Sve je u toj pripovijesti trebalo biti izrazito dramatično, likovi u jakom kontrastu, u dvostrukim razočaranjima: roditelji, orijentirani partizanski, gube jednoga sina na hrvatskoj strani, drugoga na partizanskoj, Branko se razočarava u djevojci i ideologiji kojoj pripada, sreći slobode suprotstavljena je laž komunističkog raja. Iako ništa vjerojatno nije izmišljeno, iako smo bili svjedoci bezbroja sličnih sudbina i sličnih živih priča, upravo to jako potenciranje svega o čemu se priča, svih razočaranja, svih pozitivnih osobina jednih i sve zloće drugih, umanjuju vrijednosti ovoga djela. U njemu je ideja daleko jača od umjetničkog doživljaja jedne stvarnosti. Govoreći pomirljivo o pojedincima iz partizanskih redova, Mikac je želio dati i poruku snošljivosti među ljudima različitih ideologija i poruku sloge u razjedinjenoj emigrantskoj sredini, "oglasiti" da bez tolerancije ljudi upadaju u krvavi kaos ideoloških obračuna koji uništavaju i pristaše i protivnike, dobre i zle, poštene i nepoštene, nedužne i krive. Tu je još i simbolika hljeba, dapače majčina hljeba kao simbola ljubavi i žrtve koja nadvladava patnju i mržnju pa ta ideja još više ističe ono što je već previše istaknuto. Zato i opet moramo ustvrditi da ni ovo djelo nema onu snagu i uvjerljivost koju mu je Mikac tako napadno želio dati ili je nema upravo zbog toga što je snažna ideja zagušila dramatične sudbine i tragedije. Ipak se treba istaknuti da u ovoj knjizi ima dobro ispričanih detalja, osobito je uspjela slika žena pred zatvorima i psihičkog i fizičkog mučenja Branka u zatvoru, ali je Mikčeva inspiracija kratkoga daha i potopljena u idejnost.

Branimir Donat točno (iako djeluje grubo) kaže da "od stvarne tragedije naroda, njegove podvojenosti i posljedica starih kao i novih ideoloških zabluda,

Marijan Mikac nije umio umijesiti valjanu književnu pogaču, a kamoli ljudski, na literaran način, iskazanu fascinaciju 'majčinim mlijekom'. Simbolom u čiji sadržaj nije pristojno sumnjati, ali ga je nepristojno nedarovito eksploatirati."³² Moramo se složiti i s opažanjima Vinka Grubišića u djelu "Hrvatska književnost u egzilu": "Potresna sudbina Brankova, njegovih roditelja pa i same dijabolične Anđelke, nedorađene su, tek skicirane, jedva međusobno dovedene u svezu, ostavljene bez one tako potrebne romansijske međusobnosti. A dobar roman ne trpi naslage skica..."³³

Ustvrdjujući da Mikac zapravo kao književnik i umjetnik nije bio dorastao dati u romanu "U povorci smrti" i pripovijesti "Majčin hljeb" objektivnu stvarnost kao stvarnost umjetničkog djela, moramo ipak napomenuti da su ta djela pisana u posebnim okolnostima, da su računala s određenom publikom i njezinim psihološkim sklopom, da su apelirala na nacionalne osjećaje, da su željela emigraciji govoriti o ljubavi prema domovini i žrtvi za nju i da su u tom smislu odigrala pozitivnu ulogu. Zato se značenje spomenutih dvaju djela i sastoji primarno u njihovim idejnim, političkim i nacionalnim obilježjima, dok su im umjetnički elementi u drugom planu i kriju se u tek mjestimice uspelim detaljima. Ta dva djela imaju u prvom redu idejno-prosvjetiteljsko nacionalno i političko značenje.

Mikac je u raznim emigrantskim časopisima objavljivao i svoje pripovijetke, od kojih su neke bile već objavljene. Toga je sigurno mnogo, pa spominjemo samo ono što nam je došlo u ruke. To je npr. novela "Posljednja hiljadarka" iz zbirke "Mornari, žene, leševi",³⁴ zatim prijevodi novela iz zbirke "Vidas sin valor" (Crvena pomoć,³⁵ Otudjenje³⁶ - odlomak iz novele "Uzorna učenica", a vrlo vjerojatno i preostalih pet novela iz zbirke "Vidas sin valor") objavljenih na španjolskom (i kastiljskom jeziku), a onda prevedenih na hrvatski jezik, ali je proces možda tekao i obrnuto, možda su prvi rukopisi bili na hrvatskom jeziku, ali za tu tvrdnju nemamo dokaza pa to iznosimo samo kao pretpostavku.

³² B. DONAT, 1993, 737.

³³ V. GRUBIŠIĆ, 1990, 117.

³⁴ Na žalost, raspoložemo samo fotokopijom iz *Danice* na kojoj je početak te novele, a podaci o godini i broju ne vide se.

³⁵ M. MIKAC, *Danica*, Kulturni pogledi, srijeda, 6. srpnja 1955. (ostali podaci na fotokopiji koju posjedujemo, nečitljivi su).

³⁶ M. MIKAC, 1951, 4, 356-359. U napomeni piše: "Odlomak novele 'Uzorna učenica' iz knjige 'Životi bez vrijednosti', koja je upravo izašla na kasteljanskom jeziku", što znači da je knjiga odmah izašla na španjolskom i kastiljskom.

Naišli smo i na novelu "Stari morski vukovi",³⁷ u kojoj se bavi svojom omiljenom temom iz mlađih dana: likovima mornara. U njoj je prikazao lik nezaposlenih pomoraca, barba Tonu strojara i bivšega kapetana Bačića, njihove svakodnevne razgovore u krčmama i njihovo iščekivanje velikoga broda koji će im donijeti namještenje. Smisao je njihova života "samo ono što je dolazilo s mora i bilo u ma kakvoj vezi s morem: pučina i valovi na njoj, vjetar i oblaci, brodovi i čamci, mreže i ribe. Govorili su malo, ali su se razumjeli i bez riječi." Tih nekoliko rečenica treba poslužiti samo kao dokaz da je Mikac u inozemstvu nastavio pisati književna djela i na izvorno hrvatskom jeziku, a ne samo prevoditi na hrvatski svoja djela pisana španjolski ili ponovno izdavati već odavno izdana djela. To svjedoči spominjanje njegovih objavljenih novela koje bi tek trebalo pronaći (npr. "Bijela Gospa").

Već smo spomenuli da je Mikac u emigraciji objavio zbirku novela "Vidas sin valor" (Životi bez vrijednosti). U njoj je opisano sedam naših hrvatskih sudbina u komunističkoj Jugoslaviji, ali je ona u prvom redu osuda komunizma ma gdje on bio. Tu su novele: "El Pan de la madre" (Majčin hljeb, objavljena kasnije u zasebnoj knjizi na hrvatskom jeziku), "La alumna modelo" (Uzorna učenica, odnosno Otudjenje). (Roditelji, pristaše narodno-oslobodilačkog pokreta, moraju na zahtjev Partije poslati svoju kćerku Blanku u Sovjetsku Rusiju, čime gube svoje dijete i na taj način dobivaju "nagradu" za svoj doprinos naroslobodilačkoj borbi.) "El Avtomóvil" (Automobil). (Zagrebački purger Furek naivno vjeruje u Churchila i Roosevelta, pa čak i Tita, on se nada da će u tom režimu živjeti lagodno i bezbrižno.) "La condesa Companera" (Drugarica kontesa). (Ona pomaže partizanima, ali gubi u komunističkom režimu i dragocjenosti i glavu.) "Ajuda Royá" (Crvena pomoć). (Industrijalac pomaže partizanima i nakon rata gubi čitav imetak, i ubija se.) "El Senor Silberstein" (Gospodin Silberstein). (Glavni junak jedva se spasio od nacionalsocijalizma, a u komunizmu gubi sve što je posjedovao.) "El primero entre los Primeros" (Prvi među prvima). (Radnik Franjo, partizanski borac prolazi u komunizmu križni put.)

Anonimni autor u *Glasi sv. Antuna* za prosinac 1951. (prema kojemu smo iznijeli gornje podatke) piše o uspjehu koji je ta knjiga doživjela u Argentini, u Brazilu, Portugalu, Kolumbiji i citira komentare iz raznih časopisa u tim zemljama, koji svi ističu uzbudljivost, dramatičnost, snagu, istinitost, kojoj se pridružuje "veliko iskustvo života i ljudi, iskustvo, koje im daje osobit interes".

³⁷ Poznato nam je samo da je novela izlazila u *Hrvatskom domu*, Melbourne, u brojevima za veljaču i ožujak 1967, na str. 12-13 (2. nastavak) i u travnju 1967, 10-11 (3. nastavak).

I Spiridion Žanko ima za "Vidas sin valor" samo pohvalne riječi:³⁸ "Mikac je pristupio svom djelu ponizno, jednostavno, ljudski, čak i previše skromno, objavljujući da se u njegovoj knjizi radi o "istinitim događajima i o realnim osobama, kojima tek mijenja imena osobna i imena mjesta, da im živima ne bi naškodilo, ni njihovoj rodbini, ako su mrtve".

"... Mikac uzima svoju istinitu građu u svoje fine i osjetljive ruke, te ju bez truna ideoloških tirada pretvara u sedam jezovitih pripovijesti o sedam sudbina u komunističkom režimu, u sedam toplih ljudskih zbivanja, koja kao takova, sama po sebi, bez deklamacija, bez patetike, bez velikih riječi, bez romantike, bez truna retorike govore sve.

Što govore? Kako komunizam u našoj zemlji nije imao nikakova obzira čak ni prema onima, koji su ga potajno priželjkivali, koji su ga čak pomagali i žrtvovali za njega. ... S druge strane Mikčeve pripovijesti nam otkrivaju svu bijedu staroga malograđanskoga društva, jer skoro sve osobe su uzete iz te sredine, koje u svome mediokritetstvu i komoditetu nije bilo u stanju ne samo da se bori protiv komunizma, nego je čak s njime simpatiziralo, jedno iz interesa materijalnoga, da se osigura kod promjene vlasti, a drugo u totalnoj nesposobnosti da etički koncipira bilo kakovu vrijednost života. Pisac nas sasvim mirno, bez strasti, bez suvišnih protesta, vodi u svom pripovijedanju kroz taj labirint tuge i jada, zločina i razočaranja, otkrivanja i spoznaja, ali vodi nas zrelo, umjetnički, kroz jednu neprimjetnu nutamju katarzu, gdje sva njegova lica, kad je već kasno, u suzama ili pred samu smrt spoznaju svoj grijeh, grijeh svoje naivnosti, ili grijeh svoga sitnoga malograđanskoga interesa, ili grijeh ružne izdaje prema svojoj domovini i sl."

Žanko uz pohvale ima i kritičke opaske: On misli da "naglašena 'istinitost' oduzima Mikčevim naporima čistu atmosferu stvaralačkoga u punom umjetničkom smislu riječi"..., ali knjiga je istinsko svjedočanstvo "pred stranim svijetom". U njoj je prema Žanku Mikac pokazao majstorstvo u postavljanju radnje i razvoju događaja, mjestimičnu sporost pripovijedanja, mekani blagi lirski stil, ujednačenost i solidnost. On posebno ističe vrijednost Rječnika (Vocabolario) na kraju knjige, koji vodi čitatelja kroz hrvatsku povijest i prirodu. Osvrće se i na Epilog, u kojemu se Mikac obraća čitateljima u Argentini, upozoravajući ih na opasnost komunizma i ističući da ovom knjigom ispunjava dužnost prema svojoj domovini.

Postoji nekoliko razloga zbog kojih smo se trebali osvrnuti i na onaj dio Mikčeva rada koji je pisan na španjolskom (i kastiljskom) jeziku. Naime, i u

³⁸ S. ŽANKO, 1951, 4, 429-430.

takvim radovima Mikac ostaje na hrvatskom tlu, opisujući hrvatske likove i hrvatske probleme i približujući tako čitalačkoj publici španjolskog (i kastiljskog) govornog područja hrvatsku komunističku stvarnost. Osim toga, neka od tih djela prevedena su i objavljena u emigrantskom tisku i, napokon, ako želimo cjelovito prikazati Mikčev književni i kulturni rad, onda ni takva djela ne smijemo izostaviti.

U Mikčevu književnom radu jasno se uočuje nekoliko faza. Prva je obilježena zanosima mladih naših ljudi koji su vjerovali da Hrvatskoj s Istoka dolazi spas i da je srpstvo ona ideologija koja će nam taj spas i donijeti. U književnom pogledu on se oduševio anarhizmom i avangardnošću zenitista, a takva su se raspoloženja javila prvo u Rusiji, a onda i po čitavoj Europi. Ta faza njegova rada pokazuje sposobnost prilagodbe zenitizmu, pokazuje da je imao svoju čitalačku publiku, da ima smisla za humor i satiru i da se ne obazire mnogo na sredinu koja takva raspoloženja nije uvijek prihvatila, da ide, dakle svojim putem, pa makar to bila i stramputica.

U drugoj fazi Mikac napušta zenitizam, ali u novi stil pisanja unosi i neke elemente staroga, humor, satiru, bizamost, proteste, uz to tematski i priklanjanje problemima stvarnoga života. U tu fazu mogli bismo uvrstiti "Doživljaje Morica Švarca u Hitlerovoj Njemačkoj" a i zbirku pripovijedaka "Mornari, žene, leševi".

Treća je faza njegov emigrantski literarni rad s potpuno novim obilježjima. U tom radu nema više humora i satire, on se oslanja isključivo na stvari život, stvarne događaje, stvarne likove, i nastoji dati toj stvarnosti literarni oblik. To je faza u kojoj u prvom redu apelira na osjećaje čitatelja i šalje im idejne poruke, čime narušava uvjerljivost i snagu pripovijedanja, ali ujedno faza u kojoj ga čitalačka publika u emigraciji i tamošnja kritika tako reći "nosi na rukama". Sigurno je da je topli prijam upravo takvog literarnog rada mogao Mikca samo potaknuti da nastavi u istom smislu i na isti način.

Za čitav Mikčev književni rad mogli bismo reći iz naše perspektive da je u njemu uvijek nešto "promašeno", čemu je sigurno krivo i pomanjkanje talenta za jača i umjetnički vrednija djela, ali u pojedinostima svih njegovih radova, pa čak i onih iz zenitističke faze, a što najviše u trećoj fazi, susrest ćemo dobrih rečenica, živih detalja, uvjerljivih prikaza atmosfere koji su rezultat njegova smisla za sliku, za scenu i filmsko izražavanje. Ukratko rečeno: dobar u pojedinostima, Mikac nije uspio napisati književno djelo koje bi u cjelini zadovoljilo ne samo idejne nego i umjetničke kriterije.

Marijan Mikac kao književni kritičar

Drugo veliko i opsežno područje Mikčeva rada predstavlja njegov rad na polju književne kritike, kojim se počeo baviti tridesetih godina. Njegov izbor djela koja prikazuje nije slučajna. On voli teme o pomorcima, sirotinji, ali i o dalekim krajevima i njihovim ljudima.

U prikazu knjige Egona Erwina Kisch "Asien gründlich verändert"³⁹ Mikac iznosi i svoje stavove o odnosu Europe i Amerike prema Aziji i o pogrešnim shvaćanjima da je Azija bez pomoći civiliziranih osuđena na propast. Kisch prema Mikcu dokazuje suprotno. On vodi čitatelje u srednjoazijske zemlje, govori o bijelcima kao pljačkašima, ističe da je u te krajeve prodrila kultura i civilizacija, narod se navikava na racionalnu privredu. "Prividno nepremostivi jaz između dva svijeta: Evrope i Azije, izbrisan je snažnim zahvatom nebrojenih ruku... Ne više dva svijeta, nego jedan svijet, ujedinjen na bazi međusobne saradnje."

Uspoređujući Travenov "Mrtvački brod" i Calderonov "Plač prašume",⁴⁰ M. Mikac pronalazi sličnosti i podudarnosti između ove dvije knjige. Misli da je "Mrtvački brod" prva poštena knjiga o gusarenju. Povlači paralelu s piscima koji su se bavili tom problematikom pa Lotiju zamjera lažnu romantiku, a London je po njegovu mišljenju u svojim knjigama o pomorcima zahvalan za siže filma. Mikac misli da autorov humor u ovoj knjizi "peče i boli više od jadikovanja u prvom dijelu ove knjige". Zaključuje da je ova prva knjiga remek-djelo, a od piščeva smijeha "hvata vrtoglavica". "Plač prašume" - "druga ruka istom batinom udara po drugim leđima". Sviđa mu se pristup opisu urođenika i jednostavna objektivnost. Calderonovo pripovijedanje ima prema Mikcu književnu, kulturnu i pedagošku vrijednost "za oplemenjivanje i podučavanje djece, male i velike".

I knjiga Alberta Londresa "Zemlja abonosa"⁴¹ očito je privukla Mikca po svojoj tematici. Iako misli da ona za nas nije dovoljno aktualna, Mikac želi reagirati na problematiku kojom se Londres bavi. U njoj je Londres oslikao položaj Crnaca i uvjete njihova rada, njihova obespravljenost, bježanje u susjedne kolonije, većinom engleske, gdje su uvjeti nešto bolji. Za Mikca Albert Londres je u prvom redu "čovjek koji je htio da vidi istinu".

U osvrtu na knjigu F. C. Weiskopfa "Iz života malograđana"⁴² Mikac ističe da ova knjiga "otvara pogled iza ograde jedne nimalo mirisne bašte

³⁹ M. MIKAC, 1932, 7, 274-275.

⁴⁰ M. MIKAC, 1932, 6, 237-238.

⁴¹ M. MIKAC, 1932, 9, 358-359.

⁴² M. MIKAC, 1932, 275-276.

malograđanskog života. Bašte bez cvijeća i plodova". U njoj su prikazani junaci koji stradavaju bez vlastite krivnje, a to su mali prezreni skitnice, nezaposleni i zaposleni radnici, promašeni zanatlije, savjesni činovnici. Ističe da Weiskopf piše jednostavno i prirodno, ali mjestimice nejasno.

Tema je zainteresirala Mikca i u knjizi A. Malrauxa "Osvajači",⁴³ koju je prikazao u *Književniku* iznoseći i vlastite simpatije prema događajima koji su se zbivali u Kini, gdje se "probudio narod koji je stoljećima spavao". Zamjerajući knjizi površnost i pogrešne podatke, Mikac ističe i ono što je u njoj pozitivno: "dašak vjetera sa izvora velike borbe". Kao što vidimo, to su još godine u kojima je Mikac orijetiran lijevo, prema revolucijama, i daleko od stavova što će ih za nekoliko godina braniti kao veliki borac za nacionalna prava svoje Hrvatske.

Vrlo pozitivno mišljenje daje Mikac o knjizi Michaela Golda "Jevreji bez novaca".⁴⁴ I ovdje je tema bliska Mikcu - problematika Židova. Mikac se osvrće na Goldovu sliku siromašnih Židova u New Yorku koji se žele obogatiti, a onda hvali Goldovu kritiku sredine iz koje je i sam Gold potekao jer se uspio izdići "nad duhovnu i materijalnu siromaštinu svoje okolice".

U osvrtu na Trontlovu knjigu "Nevidljivi Tone"⁴⁵ ponovno uočujemo Mikčevu sklonost socijalnoj problematici i izgrađen stav o tome kako pisac treba pisati o društvenim pitanjima. "Kad jedan profesor i pisac ne vidi kod nas socijalnog problema, kojeg ima valjda i u mišjoj rupi, je li onda čudo, što je 'Nevidljivi Tone' nepotpuna knjiga? Kako bi piscu izgledalo socijalno pitanje u Americi da slučajno nije pročitao Adamičevog 'Dinamita', da 'Dinamit' nije preveden na naš jezik ili da ga Adamič nije napisao? Što bi g. Trontlu u tom slučaju bio kompas u socijalnoj džungli? Ovo dokazuje da njemu nedostaje kriterij za prosuđivanje socijalnih odnosa, a bez toga se ne može napisati dobru knjigu o malograđanima, pa ni o zagrebačkim 'purgerima'."

Svoje simpatije za pisce koji prikazuju "maloga čovjeka" Mikac potvrđuje i u prikazu Erenburgove knjige "Moskva na ulici",⁴⁶ u kojoj je dana slika malograđanskog svijeta u Moskvi. "Iako ovaj Erenburgov roman ne seže izvan mnogobrojnih gadosti samo jedne malograđanske Protočne ulice, ipak je to knjiga koja se čita s najvećim zanimanjem, djelo koje ima opće značenje."

U vezi s knjigom Mladena St. Đuričića "Deveti val", u kojoj Đuričić piše o momarima, njihovoj bijedi i propadanju duhovnom i duševnom, Mikac kaže: "To je svijet bijedan i nesretan, iskorišćavan dok ne malakše ili ne svisne,

⁴³ M. MIKAC, 1932, 391-393.

⁴⁴ M. MIKAC, 1933, 71.

⁴⁵ M. MIKAC, 1934, 8, 132-133.

⁴⁶ M. MIKAC, 1933, 2, 133.

nesvijestan svog heroizma i snage, neodgovoran za besmislena bančenja i mahnitanja. Ostaju ljudi kojima se nemilosrdno poigravaju 'bližnji', povlašteni i obezbijeđeni poduzetnici pretpostavljeni i ona 'majčica priroda' u čast koje su blagorodne duše ispjevale toliko slatkih pjesmica."⁴⁷ Ta problematika po Mikčevu mišljenju zapravo samo stidljivo proviruje iz Đuričićevih redaka, nedostaje objašnjenje uzroka teškoga momarskog života i to mu Mikac zamjera, ali s druge strane hvali bistro oko kojim Đuričić uočuje problematiku o kojoj piše.

Prikazujući knjigu "Lirika" (u izdanju *Hrvatske revije*),⁴⁸ Mikac, uz analizu pjesama Ivana Dončevića, Antona Nizetea, Radovana Žilića i Ive Kozarčanina, iznosi svoje poglede na umjetnički čin. "Poezija se ne smije promatrati iz naše 'sitne zemaljske perspektive', a još manje bismo smjeli da zamjerimo pjesnicima, što ne pjevaju o onome što se nama čini dostojnim inspiracije, i što svijet doživljavaju i osjećaju drukčije od nas." Zamjera nejasan kriterij uvrštavanja pjesama, neumjesnost pesimizma koji te pjesme prožima i neuvjerljivost njihova mladenačkog raspoloženja. Izdvaja iz takve kritike Ivu Kozarčanina, koji je po njegovu mišljenju najprirodniji, najuvjerljiviji i najrazumljiviji, i zna dobro prikazati prirodu i ljude što u njoj žive. On osim toga, po Mikčevu mišljenju, jedini zna biti istinski i iskreno vedar.

Kozarčanin je očito pisac kojega Mikac cijeni, pa mu se u svojim književnim osvrtima vraća, pišući o njemu pozitivno i pohvalno. Primjer je toga i kritika Kozarčaninove knjige "Tuđa žena":⁴⁹ "Ipak je Kozarčaninu uspjelo da iz sjenovite dubine nezahvalna života iznese šaku punu crnih bisera." Kozarac zna "svakidašnja životarenja provincije, njenih moćnika i njenih jadnika" prikazati na "filmski način". To je djelo "netendenciozna pjesma prirodi". U njemu je Kozarčanin dao "živ i vjeran prikaz jedne ne samo zaostale, već i štetne sredine, koja jalovo umire i obnavlja se burnom vremenu usprkos, a na štetu narodu koji ju je dao". To je najbolje Kozarčaninovo djelo, napisano "snažno i temperamentno, gotovo u jednom dahu, svježeg duha i bistra kritična pogleda".

Kao što smo vidjeli iz ovih podataka vezanih uz Mikca kao književnog kritičara, on u prikazima književnih djela daje svoje životne stavove i upleće ih u komentare o obilježjima i vrijednosti djela. Ti su osvrti vrlo kratki, misli su u njima iznesene sažeto, pregledno i jasno, a one otkrivaju i Mikčeve simpatije i njegova idejna opredjeljenja. On je izrazito sklon piscima i temama u kojima se

⁴⁷ M. MIKAC, 1934, 8, 382-383.

⁴⁸ M. MIKAC, 1935, 8, 230-232.

⁴⁹ M. MIKAC, 1937, 101, 8.

slikaju niži slojevi i više se osvrće na idejnu stranu djela nego na estetsku, koja je obično skicirana u vrlo kratkim crtama. Svi mu osvrti djeluju vrlo sredeno, pregledno i sažeto, u njima Mikac s minimumom riječi želi osvijetliti bit djela kako ga je vidio svojim očima i doživio svojim literarnim osjećajima i svojim pogledima na životne probleme.⁵⁰

Marijan Mikac kao publicist

U to područje njegova rada mogli bismo uvrstiti i njegov predgovor knjizi "Misija u Hrvatskoj 1941-1946", koju je on pripremio za tisak i napisao joj predgovor. To je dnevnik dr. Josipa (Giuseppe Generoso Carmelo) Masuccija, benediktinca, vatikanskog diplomata i tajnika opata Marconea, izaslanika Svete Stolice kod hrvatskog episkopata sa sjedištem u Zagrebu i značajan dokument o zbivanjima u Hrvatskoj od 1. kolovoza 1941. do 28. ožujka 1946. Mikac u predgovoru (15-25) opisuje stanje u Hrvatskoj u doba Drugoga svjetskog rata kao apokaliptični užas ispunjen bombardiranjem, nasiljem okupatora i buntovnika, strahom od međunarodnog komunizma i sovjetskog imperijalizma, doba obilježeno Hitlerovom i Mussolinijevom ekspanzijom i djelovanjem međunarodnog komunizma i sovjetskog imperijalizma, neiskrenim odnosom Italije i Njemačke prema Hrvatima i njihovim iskorištavanjem sukoba Hrvata i Srba. On naglašava da su hrvatskom narodu jednako opasni i Srbi, i Talijani, i Nijemci, i komunisti.

Mikac analizira Masuccijev dnevnik, koji drži iskrenom ispovijeđu čovjeka punog razumijevanja za tuđe patnje, koji se mnogo zauzima za progonjene i u tom pokazao revnost i hrabrost teškog vremena, zbog čega je i morao otići iz Jugoslavije uoči velikog obračuna s Katoličkom crkvom, koji je trebao početi procesom protiv kardinala Alojzija Stepinca. Pišući o Masucciju toplo i sa zahvalnošću, Mikac ponavlja neke svoje misli koje je iznosio u čitavom razdoblju svoga emigrantskog života uvijek na istoj liniji. Njihova se bit krije u rečenici "Hrvatska iznad svega". On je uvjeren da se komunistička sila može svladati samo jačom silom, a samo stvaranje slobodne samostalne hrvatske države može biti brana još većim patnjama i krvoprolićima. Pouka koja slijedi iz čitanja Masuccijeva dnevnika mogla bi se prema Mikcu sažeti u nekoliko bitnih rečenica što ih danas doživljavamo kao predviđanja zreloga političara koji kao da je vidio viziju naše lijepe, ali i krvlju natopljene stvarnosti: "Hrvatski i srpski narod ne smiju imati zajedničku državu, kako je nisu imali

⁵⁰ Mikac je objavio i kritiku knjige S. Devčića "Polje ivančica", *Novosti*, 31, Zagreb, 1937, 174, 5, ali nam je taj broj glasila bio nedostupan.

nikada u svojoj povijesti prije 1918. god. Previše je krvi proliveno među njima, da bi se ta dva toliko različita naroda držalo na silu zajedno... Razlike između oba naroda su prevelike, da bi se toliko izgubile suprotnosti, da bi među njima ikada nastali snošljivi odnosi, koji bi omogućili zajednički život na temelju jednakosti i pravde. Srbi se nikada ne će osloboditi svoje megalomanije i težnje da vladaju i iskorišćavaju. Sve, što su oni napisali i učinili u domovini i izbjeglištvu od 1945. god. do danas dokazuje, da ništa nisu naučili iz svoje i naše tragedije. Uz ostalo ih muči i žudnja za osvetom što su Hrvati pokazali i njima i cijelom svijetu, da su sposobni boriti se i umirati za svoju slobodu i državnu samostalnost."⁵¹ Te rečenice ne samo da danas ništa nisu izgubile na svojoj aktualnosti nego djeluju i kao da su svježije napisane nakon Domovinskoga rata - danas - perom čovjeka koji je duboko proniknuo u problem hrvatsko-srpskih odnosa i srčano se borio za rješenje što ga je jedino držao ispravnim, ali ga na žalost nije uspio dočekati.

Slične je misli iznio Mikac i u brojnim svojim člancima napisanim po raznim emigrantskim listovima. U jednim od njih on se osvrće na knjige koje se bave našom nacionalnom problematikom, u drugima je izravno potaknut istom problematikom, a uvijek ostaje na nacionalnoj liniji i u okviru suvremenih hrvatskih zbivanja. On je u tim člancima u prvom redu nacionalno angažirani kritičar.

U već spomenutom članku "Cocktail - kritičari. Ili kako se pišu književne kritike u hrvatskoj emigraciji"⁵² Mikac nas upoznaje sa stanjem u hrvatskoj emigrantskoj književnosti ustvrđujući da joj nedostaju i književna djela i čitatelji. Razlog je tome po Mikčevu mišljenju što hrvatski emigrantski pisci često ostaju bez ikakve veze sa svojom domovinom, žive u nepoznatoj sredini, govore stranim jezikom, bore se za svakodnevno preživljavanje. On svoje mišljenje ilustrira činjenicama: Rajmund Kuparac napisao je prikaz "Hrvatska umjetnička proza u izbjeglištvu" (*Hrvatska revija*, Buenos Aires, prosinac 1960.) i u njemu jedva uspio skupiti četnaest književnih djela, od kojih su 4 pisana na španjolskom jeziku, a sve je to izašlo u petnaest godina! Mnogo toga ostaje u rukopisima jer u inozemstvu nema dovoljno hrvatskih nakladnika, u domovini pak često se knjige ne žele ili ne smiju objaviti. Malobrojne knjige izložene su strogoj kritici "kritičara iz zasjede" koji sami gotovo ništa nisu napisali, a drugima dijele lekcije. Mikac ih zove "cocktail-kritičari" jer njihove kritike podsjećaju na mješavinu koktela. Među takve on ubraja Milana Rakovca

⁵¹ M. MIKAC, 1967, 25.

⁵² M. MIKAC, 1967, 75-76, 9-12.

i njegovo negativno pisanje o Gracijanu Raspudiću i njegovu romanu "Za stolom od kamena", a najviše raspravlja o negativnim Rakovčevim prosudbama Mikčevih književnih osobina. Raspravlja i o Vinku Nikoliću, koji je u ocjeni "Stola od kamena" stao na Rakovčevu stranu.⁵³ On kaže: "Braneći svoga prijatelja i suradnika zaboravlja da se (Vinko Nikolić, op. a.) nikada nije zauzeo za hrvatske pisce, koje je taj njegov prijatelj i suradnik oblatio nepravedno, umanjivši vrijednost njihova talenta i njihovih djela, već je naprosto dopustio kao urednik da budu omalovažavani, i prešućivani." Ovaj je članak dragocjen dokument o stanju hrvatskoga tiska i raspravama među hrvatskim emigrantskim piscima.

Mikčev prikaz Nikolićeve knjige "Pred vratima domovine" opet je izvanredan i dragocjen dokument o kulturnom životu naše emigracije.⁵⁴ Mikac hvali *Hrvatsku reviju* kao reprezentativan časopis s bogatim i vrijednim sadržajima i označuje ju kao "ogledalo našega života i naših napora, naših uspjeha i poraza, naših nada i razmirica." "Vinko Nikolić okuplja Hrvate u emigraciji bez obzira na njihova opredjeljenja i mišljenja, bez obzira na to slaže li se s takvim mišljenjima ili ne slaže, samo je u jednom nepokolebljiv, samo jedan načelni stav ne napušta, a to je uvjerenje da se treba boriti za samostalnu, slobodnu i demokratsku Hrvatsku." Nikolić u svom djelu "Pred vratima domovine" opisuje svoja putovanja po Venezueli, SAD, Kanadi, Engleskoj, Španjolskoj, Švicarskoj, Njemačkoj, Austriji, Italiji, Španjolskoj, Brazilu, Urugvaju. Razgovarao je s ljudima razne naobrazbe i raznih zvanja i političkih opredjeljenja. Mikac zamjera Nikoliću nedovoljnu distancu prema problemima o kojima govori jer "urednik Nikolić nije mogao ostaviti pjesnika Nikolića kod kuće u Buenos Airesu, već ga je poveo sa sobom na svoje putovanje". Zbog toga Nikolić gotovo pjesničkim zanosom govori o pokojnom predsjedniku Kennedyju, a udovici Vlatka Mačeka daje nerealna obećanja o pomoći koju će dobiti od hrvatske emigracije da ne mora sebe izdržavati mukotrpnom zaradom na šivanju. U Clevelandu na Veliki četvrtak promatra ljude u crkvi i na temelju toga stvara zaključke s puno emocija da je to bio susret s izgubljenom Hrvatskom. Tako mračne misli obuzimaju Nikolića na čitavom tom njegovu putovanju u potrazi za Hrvatima koje ocjenjuje kao ljude koji trče za karijerom i žele se pretvoriti u prave Amerikance. Mikac se usprotivljuje takvim emocijama koje po njegovu mišljenju nemaju u stvarnosti dovoljno podloge, koje su prestroge i jednostrane. Stoga spominje reagiranje nekih naših hrvatskih

⁵³ M MIKAC 1966, 2-4 (podatak o stranici nepoznat).

⁵⁴ SENJSKI, 1967, 67-68, 7; 69-70, 5-7.

emigranata na takve stavove. Nadalje, Mikac zamjera Nikoliću dijeljenje političkih lekcija, osobito u odnosu prema ustaškom pokretu, koji za Nikolića pripada prošlosti, pa tako po njegovu mišljenju nije dobro da se oni koji ustrajavaju na ustaštvu uključe u zajedničko i jedinstveno emigrantsko djelovanje. Mikac to komentira uvjerenjem da se na prošlosti gradi budućnost i da nema demokracije bez slobodne djelatnosti svih stranaka i pokreta, da se svi mi bez obzira na politička opredjeljenja trebamo boriti za Hrvatsku i da je bitan zajednički cilj u borbi u kojoj se nijednog istinskog Hrvata ne smijemo odreći.

Mikac ima dosta zamjerki Nikolićevu jeziku. On na primjerima pokazuje kako Nikolić taj jezik zaboravlja. I pripovijedanje mu ima mana: ono "potsjeća često na pričanje bake, koja priča bajke unučadi, jer ima običaj početi razgovor ili mu dati nov smjer s 'nego' i 'naime'". Ta će knjiga ipak po Mikčevu mišljenju ispuniti svoju svrhu, unatoč Nikolićevoj pristranosti i unatoč Nikolićevoj podjeli Hrvata po njihovu političkom opredjeljenju.

Zanimljiv je i osvrt Marijana Mikca na knjigu "Stepinac govori" Eugena Beluhana Kostelića, duhovnika Hrvata u Španjolskoj i rektora crkve "Esclavas del Corazon de Jesus" u Gandiji.⁵⁵ Mikac ističe kvalitete ove knjige, koje nalazi u tome da Beluhan ostaje objektivan, da se ne daje zavesti svojim pozitivnim odnosom prema Stepincu, i da se strogo drži izvora na temelju kojih je tu knjigu napisao. Te izvore navodi vrlo savjesno, uz neke male propuste, koje Mikac spominje dokumentirano. Uspoređuje taj rad s Jesihovom knjigom "Crvena ruža na oltaru" (Kanada, 1950.) u kojoj je Jesih dao oduška "svojim osjećajima na štetu samoga djela". Spominje i studiju dr. Stjepana Sakača "Barbara Stepinac i svećeničko zvanje njezinog Alojzija" (Buenos Aires, 1960), koja je vrlo vrijedan prilog poznavanju Stepinčeva života, ali joj kao i Jesihovoj knjizi po Mikčevu mišljenju nedostaje potpuno i svestrano osvjetljenje Stepinčeva života. I u Beluhanovoj knjizi ima praznina, kaže Mikac, ali on je na 520 stranica svoga djela donio najviše podataka i iznio ih hrabro i bez ustručavanja. Svoj članak Mikac završava preporukom da Hrvati u emigraciji pročitaju to vrijedno djelo i tako ujedno odaju počast i "velikom Sinu - mučeničke Hrvatske".

Pod naslovom "Križarski rat Zvonimira Kulundžića za slobodu i istinu u hrvatskoj povijesnoj znanosti. "Tragedija hrvatske historiografije"⁵⁶ Mikac upoznaje čitateljsku publiku izvan domovine sa sadržajem ove knjige i njezinom porukom: Ova knjiga "nije samo obračun s nekoliko poznatih ličnosti, koje se godinama ističu svojim protuhrvatskim radom pod firmom znanosti, već i osuda

⁵⁵ M. MIKAC, 1968, 83-84, 5.

⁵⁶ M. MIKAC, 1970, 133-134, 8-12.

cjelokupna stanja u suvremenoj historiografiji u Hrvatskoj, što je zalutala na stranputicu na štetu bitnih probitaka hrvatskoga naroda". Kulundžić ih naziva falsifikatorima hrvatske povijesti i izdajničkim protuhrvatskim klanom. Mikac prati Kulundžićeve optužbe i detaljno analizira glavne krivce što ih spominje Kulundžić - Nadu Klaić, Jaroslava Šidaka, Vjekoslava Štefanića, Anicu Nazor, razne "slučajeve" osporavanja (Kosinj, pitanje osnutka kazališta u Hvaru 1612.) U zaključku Mikac u Kulundžićevu jeziku pronalazi srbizama i s tugom u srcu ustanovljuje da su se srbizmi uvukli i u hrvatske izbjegličke listove. Moramo s istom tugom napomenuti da ta "bolest" nije mimoišla ni Mikca.

I knjiga "La Croatie martyre"⁵⁷ potakla je Mikca na pisanje. Radi se o knjizi "Mučenička Hrvatska", koju je sastavio 1942. na temelju dokumenata M. Kovačić, a izdalo (kao sivu knjigu) Ministarstvo vanjskih poslova u Zagrebu. Mikac reagira na prijevod te knjige pod naslovom "La Croatie martyre", koji je s nadopunama izašao u Parizu 1970. On kaže da je knjiga svjedočanstvo o ubijenim i mučenim žrtvama četnika i partizana u prvim mjesecima nastanka Nezavisne Države Hrvatske i nastavlja: "Hrvatski vojnici putem Sive knjige imaju pravo biti tužitelji, a ne tuženi. Ona otkriva velikosrpstvo kao jedinu zapreku sredjivanju prilika na europskom jugoistoku. Samo stvaranje države Hrvatske spasit će taj dio - i tako burna - svijeta od novih potresa. Samo država Hrvatska je jamstvo za mir, red i sigurnost, jer bi jednom zauvijek prestale srbijanske spletke i zavjere, praćene groznim nasljedstvom, preuzetim od balkanskih hajduka, koje u Jugoslaviji u jednakoj mjeri njeguju i četnici i komunisti."

Osvrćući se na knjigu "Operation Slaughterhouse" (Pothvat klaonica) u kojoj su dani izvještaji očevidaca o poslijeratnim pokoljima u Jugoslaviji,⁵⁸ on raspravlja o tragediji hrvatskoga naroda: Zemlja preobražena u krvavu grobnicu 1945., tisuće hrvatskih sinova i kćeri "žrtvovani kao ovce na klaonici na sramotu suvremenoga čovječanstva, koje se bez ikakova prava diči svojom izvanrednom kulturom."... "Hrvatski narod nestaje bez atomske i vodikove bombe"... "Ova knjiga je mnogo više, nego iscrpna zbirka dokumenata o najstrašnijoj tragediji u našoj povijesti. Ona je pokušaj uzdrmati zaspalu savjest moćnih, koji odlučuju sudbinom naroda, i stoga je snažan doprinos pravednoj hrvatskoj oslobodilačkoj borbi." Mikac misli da je osobito dobro što je pisana na engleskom jeziku jer će taj vrijedni dokument tako stići u mnogo ruku po cijelomu svijetu. Spominje i predgovor, koji je napisao Charles A. Willoughby, šef obavještajne službe u

⁵⁷ SENJSKI, 1968, 91-92, 19-20.

⁵⁸ M. MIKAC, 1970, 143-144, 7-9.

Drugom svjetskom ratu, a osobito ističe njegovu tvrdnju da je britanska i američka vlada suodgovorna za masakr Hrvata u "pothvatu klaonici". Isto tako spominje i Stanka Guldescua, koji daje kratak pregled hrvatske povijesti, i Davida Baxtera, koji analizira odnose između Srba i Hrvata, opisuje teror koji su Srbi vršili u staroj Jugoslaviji, opravdava uspostavu Nezavisne Države Hrvatske i piše o komunističkom režimu, koji je igrao ulogu "andeoske nevinosti", a Aleksandra Rankovića naziva "najrevnijim ubojicom Jugoslavije".

U članku "Na stranputici"⁵⁹ Mikac razmišlja o pojmu slobode, demokracije, mira, blagostanja, a onda sve to povezuje i sa stanjem među hrvatskim emigrantima. "Kako stvari stoje danas, hrvatska emigracija je podbacila u mnogom pogledu i ne možemo se ponositi svojim dosadašnjim radom. Mi još nismo izabrali svoje zajedničko predstavništvo, koje bi zastupalo hrvatski narod u slobodnom svijetu. Naša je promičba podijeljena, jer svaka skupina hvali svoga konja i poziva se na svoja tobožnja prava, da govori i nastupa u ime hrvatskog naroda, a svoje mišljenje nameće svima kao jedino ispravno. Njihova djelatnost pokazuje, da je demokracija za njih nešto drugo, nego što znači ta riječ... Od naraštaja koji je doživio i pretrpio najveću tragediju u hrvatskoj povijesti, trebalo bi očekivati više pameti, a ne toliku bezglavost, i više sloge, a ne razdora... Sigurno je, međutim, da put do slobode ne vodi preko međjusobnih spleta i blaćenja časti naših zaslužnih ličnosti, nastojeći uništiti ili barem omalovažiti sve, što su oni stvorili."

U članku "Bakljonoše i mi"⁶⁰ Mikac kao povijesne hrvatske "bakljonoše" navodi (aludirajući i na Juru Francetića) Petra Svačića, Petra Zrinskog, Franju Krstu Frankopana, Josipa Jelačića, Eugena Kvatemika, Antu Starčevića, braću Radić. Njegov je osvrt izrazito lirski, natopljen snažnim emocijama: "Bez ovih i svih drugih velikih sinova hrvatskog naroda, bili bismo igračka svojih krvnih dušmana. Oni bi nas zadržali i iskorijenili nakon što bi nam oduzeli sve, što narod čini narodom, čini život vrijednim i opravdava nadu u budućnost, pa i sam jezik."

Posluživši se u jednom članku naslovom knjige Ante Pavelića "Strahote zabluda",⁶¹ Mikac se pozabavio ljudima koji su verbalno protivnici komunizma, ali na djelu se iskazuju kao njegove pristaše. Usput spominje i Vinka Nikolića i zamjera mu "demokratska" "prenemaganja i pokajničke lamentacije, kojima se odrekao svoje, ne baš stare prošlosti". I opet je zanimljiva njegova vizija

⁵⁹ M. MIKAC, 1966, 47-48, 13.

⁶⁰ SENJSKI, 1967, 75-76, 7.

⁶¹ SENJSKI, 1968, 7-8.

budućih događaja: "Crvena hijena se veseli i smije, ali mi smo čvrsto uvjereni, da će joj smijeh zapeti u grlu jednoga dana."

Pod naslovom "Žeravice" Mikac (pseudonim Senjski)⁶² analizira pisanje u srpskom emigrantskom mjesečniku *Naša reč*. U vezi sa srpskim reagiranjem na tendencije konfederacije on kaže: "Iza težnje hrvatskih komunista za većom samostalnošću Hrvatske 'Naša reč' osluškuje i 'naslućuje' ništa drugo, već 'prizvuke starčevićanske nostalgije', čime dokazuje kako ni za Srbe u emigraciji nije tajna (i dobro je što to znaju!) da je duh Ante Starčevića i te kako živ ne samo u hrvatskoj emigraciji, već i u hrvatskoj domovini." Na misao iz *Naše reči* da je Deklaracija o hrvatskom književnom jeziku "prvi veliki nastup podivljalih nerealističkih nacionalizama", Mikac odgovara da će budućnost pokazati koliko je Deklaracija "politička utopija" i je li to samo "utopija". (I opet se ovdje pokazuje s jedne strane Mikčeva vjera u pobjedu njegovih ideala, a s druge da su njegove procjene i ocjene bile upravo proročanske!) Što se pak tiče mišljenja na stranicama *Naše reči* da "Jugoslavija potiče iz dubinskih tokova u istoriji njenih naroda", Mikac tu "povijesnu dubinu" naziva fatamorganom i noćnom ili dnevnom morom. On kaže da je jugoslavenstvo "plod širokogrudnosti i naivnosti Hrvata, koji nisu razumjeli, da Drina nije samo rijeka, već i granica, i to vjekovna povijesna granica, koja dijeli dva naroda, dvije kulture i dvije filozofije". Mikac spominje imena suradnika *Naše reči* Hrvata - ili kako on to kaže - posljednjih Mohikanaca (Stjepan Gaži, dr. Prvislav Grisogono, Ilija Jukić, dr. Branko Šešelj, dr. Jozo Poduje, ing. Vladimir Predavec, ing. Blažo Vučković, Adil Zulfikarpašić). Najviše raspravlja o mislima suradnika *Naše reči* Pavla D. Ostovića, koji u *Našoj reči* za ožujak iste godine objavljuje pismo s dubokom idejom da "ni Bog na nebesima ne zna ko je Hrvat, a ko je Srbin... Prošlost je prošlost, a pred nama je budućnost... Za nju se treba brinuti." Mikac odgovara: "Upravo zato što vodimo brigu o budućnosti, i jesmo Hrvati i želimo to ostati!" Uz podnaslov "O komunistima i srbokomunistima" Mikac kaže da se jugoslavensko bratstvo i jedinstvo raspada, a "jedini zreli plod politike bratstva i jedinstva je žuč koja se proljeva po hrvatskim i srpskim novinama".

U članku "Žeravice o nama i 'njima'. Isto samo malo drukčije ili 'O odnosu Hrvata i Srba'" analizira Žeravičine misli o Hrvatima i Srbima:⁶³ On piše: "Nova Jugoslavija na tradicijama stare nasilno stvara bratstvo i jedinstvo, ne uspijeva riješiti nacionalno pitanje. Srbi i Hrvati i dalje idu putem trvenja i mržnje jer je srpski orao promijenio samo boju perja i postao crven. Mržnja

⁶² SENJSKI, 1968, 89-90,15-16.

⁶³ SENJSKI, 1968, 99-100, 3.

Hrvata prema Srbima nikhula je kao reakcija na tlačenje, izrabljivanje i istrebljivanje i usmjerena je samo prema Srbima, dok je srpska mržnja okrenuta prema svim narodima koji im se ne daju podložiti." "Uvijek smo pripravnici voditi razborite dijaloge sa svojim srpskim susjedom, ali samo o razlazu, a nikada o održanju zajedničke države. Mi se Hrvati možemo međusobno prepirati, svadjeti i razilaziti u raznim pitanjima, ali u ovom smo jednodušni."

Svoj smisao za putopisnu prozu, koji je već pokazao četrdesetih godina u dijelu svoje knjige "Mornari, žene, leševi", Mikac je pokazao u članku "Od Indijskog oceana preko Pacifika i Atlantika do Carcagente".⁶⁴ Tu je opisao svoj put (zajedno sa suprugom) preko Pacifika i Sjeverne Amerike do Španjolske sa ciljem da posjeti svoje prijatelje u Americi, Kanadi i Španjolskoj. Članak je uzoran primjer živog pripovijedanja o krajolicima i ljudima, o susretima i razgovorima, o Hrvatima u Australiji, o dirljivu dočeku u Clevelandu, druženju s prijateljima i suborcima, susretima u Chicagu, a osobito je toplo opisao oca Vendelina Vasilja u župnom dvoru crkve Presvetoga Srca Isusova.

Navedeni članci samo su mali dio onoga što je Mikac pisao u emigrantskom tisku. Ali i tih nekoliko članaka pokazuje kako je Mikac živio u emigraciji u trajnom sjećanju na svoju domovinu, kako je imao jasne poglede na potrebu borbe i sloge i vjerovao u pobjedu. Razmišljanja je iznosio tako da su ga svi slojevi mogli razumjeti. Ona imaju intelektualnu razinu i pokazuju veliko Mikčevo znanje, a napisana su stilom koji svojom jasnoćom i preglednošću može biti uzor svakome novinaru. I taj dio njegova rada karakterizira jedna čistoća izraza, izravnost, pošteno zadiranje u biti problema, poznavanje prilika i, opet ukratko, angažiranost koja ima snagu uvjerenosti dokumenta i uvjerenosti izričaja. Ti su njegovi radovi i dragocjen izvor za njegove životne stavove i dokaz njegove trajne borbe na crti hrvatstva bez "sektašenja".

Marijan Mikac kao filmski radnik

Njegov filmski rad pokazuje veliko znanje, ljubav prema poslu koji obavlja i sposobnost da o toj problematici piše živo, argumentirano i znalački.

Velik dio tih njegovih članaka objavljen je u *Novoj Evropi* sredinom tridesetih godina. O čemu Mikac piše u tim člancima?

Članak "Ideja u filmu i trgovina sa filmom"⁶⁵ bavi se problemom odnosa ideje u filmu i cenzure naglasivši da trgovina i ideja često ne idu zajedno, a

⁶⁴ M. MIKAC, 1971, 148-149, 11-12.

⁶⁵ M. MIKAC, 1935, 8, 234-237.

Sl. 4. Snimanje njemačkog filma u Hrvatskom Zagorju godine 1941. Voditelj proizvodnje Klotsch, poručnik S., gđa Mikac, Marijan Mikac i F., činovnik njemačkog poslanstva u Zagrebu.⁶⁶

problem je to veći što trgovcima sa filmom nedostaju intelektualne snage. U članku "Novi ruski filmovi"⁶⁷ daje osnovne podatke o nizu ruskih filmova (Ljubav i zavist, Pepu, Granica, Zlatno jezero, Čapajev, Petar Veliki, Aeroograd, Ruski slavuj /film u boji/, Jednom ljeti, Ljubavne zablude, Posljednji križari, Predstraža). U članku "Film i kazalište"⁶⁸ govori o odnosu filma i kazališta, o onome što im je zajedničko, a u čemu se razlikuju. Film je, kako kaže Mikac, dinamičan, kazališna predstava statična; film slobodno svladava prostor i slobodno razvija radnju, u filmu se dobra gluma bolje ističe jer je gledatelju optički bliža i prihvatljivija; prednost je kazališta: živi ljudi i prirodne boje između filma i kazališta ne postoji konkurencija; treba omogućiti nesmetan razvoj jednoga i drugoga na temelju suradnje i razumijevanja. "U razgovorima o

⁶⁶ Fotografije objavljene u ovom članku preuzete su iz knjige Marijana Mikca, *Film u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Madrid, 1971.

⁶⁷ M. MIKAC, 1935, 8, 265-268.

⁶⁸ M. MIKAC, 1935, 8, 268 - 272.

Sl. 5. Redatelj njemačkog filma, ravnatelj Ravnateljstva za film Marijan Mikac i voditelj proizvodnje Klotsch na imanju Vranicanija u blizini Zagreba.

filmu"⁶⁹ Mikčevi su sugovornici Rihard Richter, direktor Metro-Goldwina, dugogodišnji predsjednik Saveza jugoslovenskih kinematografa dr. Aleksandar Aranicki (vlasnik Balkan-Palace kina u Zagrebu, dugogodišnji predsjednik "Saveza Jugoslovenskih bioskopa", predsjednik udruženja vlasnika bioskopa) i slikar Jozo Kljaković. U "Filmskim novinama"⁷⁰ obavještuje čitatelje o aktualnim događajima, koji su kod nas nepoznati, a kojima se strani tisak iscrpno bavi: pitanje senzacionalističkog filma, plasmana senzacionalističkih filmova, brige za djecu u filmovima, tzv. romana u stripovima, tj. crtanog filma, pitanje filma u boji. Kritizirajući dotadašnje pokušaje da se filmu dadu ispravne smjernice, on se javlja kao savjetodavac u vezi s tim problemom. Reagirajući na Erenburgovu "Fabriku snova" u članku "U odbranu filma"⁷¹ iznosi zamjerke Erenburgovim mislima u spomenutoj knjizi. Mikac Erenburgu zamjera tendencioznost, površnost, neobaviještenost, neobjektivnost, nekritičnost. Analizira Erenburgove ideje i pobija ih, završivši s mišlju pape Pija XI., koju u

⁶⁹ M. MIKAC, 1935, 8, 273-277.

⁷⁰ M. MIKAC, 1935, 8, 278-280.

⁷¹ M. MIKAC, 1935, 8, 256-264.

potpunosti prihvaća: "To moćno oružje, upravljano zdravom doktrinom, može uroditi velikom korišću, ali, žalibože, često ono služi uzbuđivanju loših čuvstava." U članku "Povodom Bosanske rapsodije"⁷² daje komentar na taj film koji prikazuje našu zemlju i naše ljude nastojeći dati "dušu naroda" i naglašava potrebu da se njeguje domaći film. Iste godine, u istom broju nailazimo na Mikčev članak "Ruski filmovi kod nas",⁷³ u kojemu kao pozitivnu osobinu ruskih filmova spominje zdrav razum i čvrstu vezu sa stvarnim životom. Osobito hvali Pastira Kostju, a kudi fotografiju toga filma. Osvrće se i na filmove Groza (kod nas Bura), Čeljusinci, Pjesma na Volgi, Gospoda Golovljovi i za svaki daje svoja opažanja i kritičke primjedbe. U članku "Film u leksikonu 'Minerva'" Mikac kritizira zanemarivanje filmske problematike u tom leksikonu i naziva odnos uredništva prema filmu "mačehinskim". U tom su djelu po njegovu mišljenju pojmovi obrađeni površno, domaća je filmska proizvodnja "prošla slabo" i dan je nepotpun popis uspjelih filmova.

Nakon 1936. više ne susrećemo Mikčeve radove u *Novoj Evropi*. I ovi koje je objavio bjelodano svjedoče kako je Mikac živo sudjelovao u svim problemima filmske industrije i filmske problematike, da se tim područjem kretao suvereno, kao iskusen stručnjak i odličan poznavatelj problematike, koji piše jasno, nedvosmisleno, izravno i borbeno.

Kad govorimo o Mikčevu filmskom radu, onda se posebno trebamo osvrnuti na njegova veća djela o filmskoj problematici vezanoj upravo uz hrvatski film. Tu je mala knjiga, vrlo vrijedna sadržajem, "Tri godine rada hrvatskog slikopisa". Na početku te knjižice Mikac raspravlja o slikopisu kao takvom ističući da je "slikopis trgovina na veliko, trgovanje velikog stila"... a u "vrtlogu svih trgovačkih spekulacija i težnja za novčanim dobitkom" stoji - *ideja* (istakao M. M.), koja "nije ni stidljiva nevjesta ni slučajan gost."⁷⁴ Kako je zarada konačan cilj, a trgovanje sredstvo da se dođe do zarade, treba mase oduševiti za film, a to će učiniti njegova ideja. Zato je slikopis ne samo trgovina nego i snažno oružje ideološke borbe. Ideje koje nameće film vrlo su raznolike, reakcionarne i moderne, smione i servilne, glupe i pametne, a najbolji je film kada ideju uspije dati sjedinjujući svojstva umjetničkog djela. Tu on razrađuje iste one misli koje je iznio i raspravljujući na stranicama *Nove Evrope* o problemu filmske industrije, a u analizi filmske problematike vraća se pitanju odnosa filma i kazališta, i nakon toga općeg uvodnog dijela, u kojemu ima mnogo njegovih "starih" misli, okreće se filmu - slikopisu u Nezavisnoj Državi

⁷² M. MIKAC, 1935, 3, 87-88.

⁷³ M. MIKAC, 1935, 3, 88-91.

⁷⁴ M. MIKAC, 1944, 9.

Hrvatskoj. Opisuje jedno stanje u času osnutka NDH, osnivanje Ravnateljstva za film 23. travnja 1941., osnivanje Državnog izvještajnog i promičbenog ureda kod Predsjedništva Vlade (god. 1942.), koji treba promicati interese hrvatske države služeći se raznim promidžbenim sredstvima, a između ostaloga i filmom, i napokon osnivanje Državnog slikopisnog zavoda "Hrvatski slikopis" ("Croatia film"). Analizira organizaciju toga zavoda, problematiku izrade filmskih tjednika, kratkih filmova i zabavnih filmova. Osobito se osvrće na film "Lisinski", koji je stvaran skromnim sredstvima, a postigao je lijep uspjeh. Završava razmišljanjima o budućnosti hrvatskoga filma: "Budućnost hrvatskog slikopisa je u rukama čitavog hrvatskog naroda. Samo uz podršku i razumijevanje celog naroda može i hrvatski slikopis postati ono, što je slikopis već postao u nekim drugim državama, a to je lučonoša kulture, ponos civilizacije, dobro svih!" (39)

Dok je u ovom djelu Mikac problematiku filma uopće i filma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj dao pišući izvještajnim stilom, mimo, objektivno, hladno, držeći se isključivo činjenica i problema, dotle u drugom, već spomenutom, većem djelu, izdanom u emigraciji, "Film u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", o istoj problematici progovara na jedan posve drukčiji način. Bit je njegova izlaganja u tom djelu živo i aktivno, osobno "sudjelovanje" u opisu filmske problematike, koji je nužno povezan s kompletnim društvenim i političkim životom Hrvatske toga doba. Ništa neobično kad znamo da je Mikac bio *spiritus movens* svega što se u Hrvatskoj pokretalo na filmskom području, a katkada je vrtlog političkih zbivanja uhvatio i njega u svoje mreže i mimo njegove volje i mimo njegove mogućnosti da o tome odlučuje. Knjiga je napisana u prvom licu i bogata je izvor informacija i o samome Mikcu i njegovim stavovima prema političkim zbivanjima u Hrvatskoj, to više što se on uopće nije trudio da izostavi svoju osobu ili je potisne u drugi plan. Međutim, takav pristup problemu dao je djelu ispovjednu svježinu i težinu i približio ga "lijepoj književnosti", tako da se ta knjiga čita s najvećim zanimanjem.

U "Tri godine slikopisa u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj" Mikac je usredotočen na problematiku koja se jasno vidi iz naslova, a u "Filmu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj" istu problematiku proširuje i nadopunjuje, pa opisuje susrete s brojnim značajnim ljudima onoga doba, zauzima stav prema tim ljudima i prema zbivanjima, opisuje svoje neprilike koje je imao zbog "Morica Švarca" i u staroj Jugoslaviji i u NDH (u obje je knjige bila zabranjena) i izrijekom spominje vojskovođu Slavka Kvaternika kao krivca za njegovo uhićenje u NDH. Najspornija rečenica iz toga djela, koja ga je skoro dovela i na optuženičku klupu, bila je Moricova misao da će se kukasti križ raspliniti kao

Sl. 6. Glasovita filmska zvijezda Olga Čehova i Marijan Mikac.

magla, koju je policija tumačila kao Mikčev osobni stav. (36) Mikac se tada opravdavao da je to stav jednoga Židova i da ne bi bilo logično kad Židovi ne bi vjerovali u propast Hitlerove države. Zanimljivo je da zbog toga događaja nije bio otpušten s posla niti smijenjen sa svoga rukovodećeg direktorskog položaja. On to tumači kao dokaz kako je hrvatska vlast bila tolerantna i demokratska.

Opći je dojam kad se čita to djelo da je Mikac u samom središtu kulturnoga života onoga doba, pa i tadašnjega političkoga života, što svjedoče njegovi brojni susreti s raznim ličnostima. Osobito se vrlo plastično usredotočuje na opis Nijemaca s kojima je dolazio u dodir. To nisu papirnati likovi, nego stvarne osobe, stvarne individualnosti, i Mikac ih je kao takve znao vješto opisati. Mitterhammer (njemački kulturni izaslanik) ostao mu je u sjećanju "kao mlad čovjek bahata vladanja. Držao je štapić i neprestano mahao rukom. Odmah su mu upale u oči slike američkih filmskih glumaca na zidovima. Mitterhammer je prosvjedovao žučljivo i nepristojno, pokazujući štapićem po redu na Gretu Garbo, Mauricea Chevaliera, Gary Cooper, Clarka

Sl. 7. Njemački filmski umjetnici u Zagrebu: popularni filmski glumac Wolf Albach Retty, otac slavne Romy Schneider, Marijan Mikac, filmska zvijezda Martha Harrell, Josip Klement, ravnatelj UFE u Zagrebu, i Milan Ilinić, voditelj promičbe zagrebačke UFE.

Gablea, Betty Davies i ostale sjevero-američke filmske zvijezde."(38) "W. Knothe, u ono doba Oberregierungsrat u Ministarstvu vanjskih poslova u Berlinu ... bio je lijep, prosjed čovjek oštro urezanih, ali ipak ugodnih crta lica i živahnih pokreta. Nastupao je kao gentleman i bio je to dušom i tijelom." (38) Zanimljivo je i njegovo pripovijedanje o Lidiji Konjedić, ženi Romana Konjedića, dopukovnika hrvatske ratne mornarice, koja je u filmu "Lisinski" nastupala pod djevojačkim imenom Dominković u ulozi Hedvige Banove, a poginula je nakon rata u Zagrebu, dok joj je muž izgubio život kod Dravograda. Mikac zna ovdje liniju izlaganja isprepletenu s pripovijedanjem, liniju izvještaja isprepletenu s literarnim elementima, držati tako u svojim rukama da ne zaboravlja na bitnu problematiku ovoga djela. Pripovijedanje posvećuje nizu zanimljivih detalja vezanih uz film: piše kako se snimao film o Poglavnikovu govoru (kako su ga obilazili njemački i talijanski predstavnici, koji su često bili u suparničkim odnosima, što je Mikac iskoristio za naše probitke), kako su se

uvozili filmovi, prikazivali filmski tjednici, kako je nastojao obogatiti skromnu opremu za film, kako su se školovali stručnjaci. Vrlo je zanimljiv i dio u kojemu priča o prvom hrvatskom zabavnom filmu, "Lisinskom", i svojoj ulozi u stvaranju toga filma, ali i nezadovoljstvu redateljem, koji je suviše naglasio Lisinskijeve fizičke nedostatke. Mikac ipak drži da je taj film, unatoč slabostima, uspio. Ono što je u njemu najpozitivnije, Mikac je sažeo u ovim rečenicama: "Film 'Lisinski' je predstavio Hrvate kao napredan i kulturnar narod. Predstavio nas je tako radi ljepote i vrijednosti Lisinskijeve glazbe, a i radi umjetničkog filmskog stvaranja u to doba, kad se više rušilo, nego gradilo u svijetu." (86) Zadnje stranice knjige Mikac je posvetio opisu posljednjih dana NDH i dolaska partizana u Zagreb, opisu svoga uhićenja i slici zatvorenika koje je

susretao, slici logora u kojemu je boravio, bijegu iz domovine i izostanku pomoći koju je očekivao kod prijatelja u inozemstvu. Završava s nekim mislima koje se stalno provlače kroz njegove članke u emigraciji: "Nijedan narod ne nailazi na toliko nerazumijevanja u svijetu kao hrvatski. Ne trebamo se međjutim čuditi, da stranci ne shvaćaju našu prošlost i našu sadašnjost, kad ih ne shvaćaju ni toliki među nama. I ne trebamo biti iznenadjeni, da nas ocmjuju drugi, kad ocmjujemo sami sebe. Toliki pišu o zlu, što se dogodilo u Hrvatskoj, a rijetki pišu o dobru, što se dogodilo u isto doba u istoj Hrvatskoj.

Naraštaj koji je pretrpio tragediju Bleiburga i marševe smrti, morao bi biti ozbiljniji i svijesniji svoje odgovornosti. Ako ne postanemo razboriti i složni, iskopat ćemo sebi nove grobove. I sami ćemo biti krivi, ako dodje do nove hrvatske tragedije!" (102)

Knjiga "Film u Nezavisnoj državi Hrvatskoj" posljednje je Mikčevo veće djelo prije njegove smrti, a ujedno i najbolje. U njoj je uspio izvanredno svježim stilom, natopljenim nekada humorom, nekada tugom, a uvijek iskrenim i dojmljivim rečenicama, dati sliku našega života daleko bolje nego u ikojem

Sl. 9. Lidija Dominiković kao Hedviga Banova u filmu "Lisinski"

svom drugom djelu, a osim toga dao je isto tako dragocjen i vrijedan dokument o stvaranju naše nacionalne kinematografije. U knjizi ima i opet zapažanja koja djeluju potpuno suvremeno, kao da je Mikac predvidio krvava zbivanja na hrvatskom tlu u vezi sa stvaranjem slobodne hrvatske države i kao da je slutio da samo sloga u takvim trenucima može osigurati opstojnost čitave nacije. A ta njegova misao o slozi upravo je crvena nit svih njegovih emigrantskih djela, bez obzira na to u koju ona vrst pripadaju.

Odnos Marijana Mikca prema hrvatskom jeziku

U cjelovitoj i zaokruženoj slici Mikčeva rada i njegovih pogleda značajno mjesto pripada i njegovu odnosu prema hrvatskom jeziku. U prvoj fazi svoga rada Mikac je pisao ekavski, srpski. Oduševljen zenitizmom i njegovom ideologijom, on u toj fazi kaže: "U komuniciranju zenitizam je učvrstio ekavštinu, pošto je len prekapati Boranićev ijekavski pravopis."⁷⁵ U drugoj fazi njegov se odnos prema hrvatskom jeziku mijenja i u praksi i na teoretskom polju. Zanimljiva je u vezi s tim problemom njegova polemika s Milanom Dimovićem na stranicama *Nove Evrope*. U članku "Jezik u filmskim tekstovima"⁷⁶ iznosi probleme koji objektivno nastaju pri prevođenju i ograničavaju mogućnosti dobrog prevođenja, ali se najviše osvrće na nepotrebnu upotrebu ekavskih izraza. Kako se filmovi prevode u Zagrebu, a korigiraju u Beogradu, u tim prijevodima ima dosta riječi koje iritiraju Zagrepčane: "č a k š i r e , p a n t a l o n e , l e n s t v o v a t i , s v i r e p , b a r o n , v a s p i t a n j e , b e l e š k a , s t a l a c , b e k s t v o " (spac. M. M.), nadalje, često se miješa ekavština i ijekavština, "a sve je to pitanje razlika između zagrebačkog i beogradskog književnog jezika", u čemu se još ni naši filolozi nisu nagodili (a možda i neće skoro)". Odgovorni su oni koji "pošto-poto traže ovu kontrolu filmskih tekstova prije nego što je jedan književni jezik postao obavezan za sve škole i sva nadležstva, pa i za cijelu štampu" (spac. M. M.). Mikac ima i rješenje: "A kad smo već tako 'bogat' narod, neka se onda dopusti naizmjenična upotreba dviju pa i više riječi za isti pojam, da svakomu bude pravo i da svakomu bude razumljivo - dok ne dođe vrijeme da se i u našem književnom jeziku složnim silama očisti pšenica od kukolja."

Odgovara mu Milan Dimović u sljedećem broju iste godine pod naslovom "Jezik u filmskim tekstovima". On priznaje Mikcu da odlično poznaje tajnu

⁷⁵ M. MIKAC, 1923, nepag.

⁷⁶ M. DIMOVIĆ, 1935, 60-63.

filmskog mehanizma, ali misli da griješi kad raspravlja o jeziku. Dimović drži da njegov (Dimovićev) jezik pomaže stvaranju zajedničkoga književnog jezika, a kad miješa ekavštinu i ijekavštinu i terminologiju, čini to dobronamjerno. Mikac mu uzvraća pod naslovom "Još malo o jeziku filmskih tekstova",⁷⁷ upotrebljavajući oštrij ton i Dimovićev odnos prema jeziku naziva diktatorskim. On opet ističe neke stvari bitne za filmski jezik: u prevođenju treba voditi računa o sceni, dužini dijaloga, promjeni slika, a narječja se ne smiju miješati. Jedinstveni književni jezik ne postoji, ponovno podvlači Mikac, i nema smisla stvarati ga dok se taj problem ne riješi u školi, književnosti, tisku i administraciji. Tu se već vidi velika promjena njegovih pogleda na jezik, iako je on ovdje još uvijek kompromisan, blag, tolerantan. Naime, od takvoga stava, preko kompromisnosti izražene na stranicama *Nove Evrope* (jugoslavenski orijentiranog lista u kojem se članci objavljuju latinicom i ćirilicom, ekavski i ijekavski, ali uglavnom "srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski") pa do stavova o jeziku koje iznosi u emigrantskim listovima on je načinio veliki korak, idejno zaokrenuvši od srpstva i srpskog jezika, preko kompromisnoga hrvatsko-srpskoga do hrvatskoga jezika, do borbe za čist hrvatski jezik. Naravno, treba uzeti u obzir da su katkada i lektori utjecali na njegov jezik i mijenjali ga, ali ostaje činjenica da je surađivao u jugoslavenskom listu kakva je bila *Nova Evropa*, da je slao svoje priloge u Beograd znajući što će se s njima dogoditi, da je i u tekstovima u zagrebačkom tisku bio nepotrebno "tolerantan".

U emigraciji Mikac je veliki borac za prava Hrvata na svoj vlastiti jezik. U članku "Hrvatski jezik u opasnosti"⁷⁸ on se zalaže za čisti hrvatski jezik, ističe njegovu samosvojnost i na primjerima dokazuje razliku između hrvatskoga i srpskoga jezika. Taj njegov članak potpuno je na onoj liniji koju brane naši lingvisti u *Deklaraciji* i za koju se zalažu godinama prije i poslije nje u brojnim člancima i knjigama. Mikac na primjerima dokazuje razliku: (brijač-berberin, kinematograf-bioskop, hlače-pantalone / čakšire, brod-lađa, luka-pristanište, sidro-lenger, morski pas-ajkula, grah-pasulj, mrkva-šargarepa, riža-pirinač, konobar-kelner, napojnica-bakšiš, zrak-vazduh, svemir-vasiona... itd., itd.), uspoređuje riječi koje kod Srba i Hrvata imaju različito značenje (voz, naučnik) i kao treće navodi riječi koje imaju isti korijen, ali su im oblici u oba jezika različiti u pojedinim glasovima (konop-kanap, jamac-jamac, barbar-varvar), i riječi koje se u hrvatskom jeziku doživljavaju kao nakazne (plajvaz, činja, čirak, pikavac, jestastvenica, ferdek...). Mikac dobro opaža da se razlika između

⁷⁷ M. MIKAC, 1935, 60-63.

⁷⁸ M. MIKAC, 1966, 85-86, 17-18.

tih dvaju jezika ne krije samo u riječima: "Svaki jezik ima svoj vlastiti duh, svoj posebni način izražavanja... U jeziku se očituju i svojstva jednog naroda, njegov odnos prema životu i bližnjima." Hrvatski jezik u opasnosti je, i to ne samo u domovini, gdje postoji i prisila što se tiče jezika, nego i u emigrantskom tisku, za što prema Mikcu nema opravdanja.

Kad govorimo o Mikčevu odnosu prema jeziku, moramo ustvrditi na temelju njegove vlastite jezične prakse da ni on sam, koliko se god trudio, nije u potpunosti svladao hrvatski jezik i da u njegovim tekstovima iz ove faze njegova rada još uvijek katkada ima srbizama. To je Mikčev "dug" vlastitim zabludama, iako duh hrvatskoga jezika i konstrukcija njegove rečenice u ovoj fazi književnog i publicističkog rada živo svjedoče da piše dobrim i lijepim hrvatskim jezikom i da se potvrđuje kao istinski borac za pobjedu hrvatskog jezika.

Zaključak

Marijan Mikac bio je vrlo plodan književnik. (Uz njegova objavljena djela trebamo spomenuti i ona koja su ostala u rukopisu: djelo "Imaginarni brodolom. Drama na podmornici", najavljeno u knjizi "Fenomen majmun", romani "Oluja", "Crni bogovi" i "Ništa manje nego istina" i novele "Brodsko roblje",⁷⁹ a i objavljeni roman "U povorci smrti" tek je dio romana "Same među demonima"). Isto je tako bio plodan književni kritičar, publicist, filmski radnik. Od svoje najranije mladosti on je nastojao biti u žarištu kulturnih zbivanja i dati im biljeg svoje osobnosti. U tom njegovu nastojanju i u njegovu čitavom životnom putu uočujemo nešto tužno pa i tragično ne samo za njegov osobni put nego i za sudbinu i ulogu hrvatskoga intelektualca u raznim političkim i idejnim previranjima. Zanesen zenitizmom, dakle balkanštinom, ekavštinom, srpstvom, barbarogenijem, anarhijom, on se nalazi na strani koja je suprotna hrvatskim interesima, koja im je izravno suprotstavljena, a životni ga putovi odvođe na druge i posve drukčije idejne obale, u služenje Hrvatima i Hrvatskoj. Iako je volio maloga i poniženog čovjeka, proletera, on nikada nije prigrlio ideje komunizma; iako je uvijek pokazivao simpatije za Nezavisnu Državu Hrvatsku, on nije bio član ustaškog pokreta i nikada nije volio ni Nijemce, ni Talijane, ni Mađare. Tematski okrenut iznošenju socijalnih problema, volio je pisce koji su svojim djelima dali i socijalni značaj, a u trećoj se fazi svojega rada bavio primarno nacionalnim problemima. Od averzije prema Boraniću ("zenitizam je učvrstio ekavštinu pošto je len prekapati po Boranićevu pravopisu")

⁷⁹ Radni skup *Drine* u Bilješci "O piscu", Film u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, str. 10.

Sl. 10. Proslava stotog izdanja *Hrvatskog slikopisnog tjednika* u prostorijama Državnog filmskog zavoda "Hrvatski slikopis" ("Croatia film") godine 1943. Ravnatelj zavoda Marijan Mikac se zahvaljuje namještenicima na uspješnom radu.

on prolazi put do uvjerenja da sastavni dio slobode hrvatskog naroda predstavlja i slobodan hrvatski jezik i bori se za ta uvjerenja u svojim emigrantskim člancima. Od pisca bizarnih, pa i morbidnih tema ("Mornari, žene, leševi") on postaje sentimentalni romantičar ("Majčin hljeb", "U povorci smrti", "Vidas sin valor"). Od hladnog, anonimnog izvještača u "Tri godine hrvatskog slikopisa" postaje u "Filmu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj" dokumentarist-pripovjedač. Od čovjeka koji u fabuli svojih djela nije zainteresiran za sliku specifično hrvatske društvene problematike, nego je više zabavljen općeljudskim temama, postaje čovjek koji je toj problematici okrenut na takav način da u njoj žrtvuje umjetničke elemente za ideju, postaje pisac zaokupljen isključivo problematikom svoje vlastite nacije. Od satiričara postaje "prozni liričar", podrugljivi ton zamjenjuje ozbiljnim, anarhičnost podređuje sustavu, individualnost kolektivu. U idejnom pogledu njegove početne zanose ne možemo ni slijediti ni razumjeti, nasuprot tome, njegov rad u NDH i dvadeset i pet njegovih godina života u emigraciji mogu biti uzor hrvatskom čovjeku, u prvom redu uzor hrvatskom intelektualcu, kako se služi Hrvatskoj i kako se za nju bori.

Gledajući na literarni rad Marijana Mikca, moramo ustvrditi zajedno s Vinkom Grubišićem da se u "njegovim djelima osjeća jak fragment, solidan torzo, ali ujedno i nedorađenost, a iz nje proizlaze i mnoge druge književne mane."⁸⁰ Moramo se složiti i s kritičkim opaskama i zapažanjima Branimira Donata u spomenutom eseju, ali moramo nešto reći i "u Mikčevu korist". On je u prvom redu svojim književnim djelima koja su nastala u emigraciji budio i hranio nacionalne osjećaje Hrvata i isticao moralne vrednote u koje oni moraju vjerovati ako žele opstati i održati se, on je i pogodilo ukus čitalačke publike kojoj je namijenio svoja djela, a nastojao je i svojim djelima na španjolskom jeziku zainteresirati strani svijet za našu hrvatsku patnju i upoznati strane čitatelje sa tragičnim zbivanjima u Hrvatskoj, pa u tome vidimo vrijednost njegovih književnih djela, pogotovo djelâ iz treće faze njegova rada, koja imaju poglavito idejne i moralne kvalitete, dok su im estetske fragmentarne. Kod njega ćemo naći dobrih stranica, uspjelih slika, realističnih dijaloga, i možda bi se razvio u boljega pisca da ga u dugogodišnjem emigrantskom djelovanju i pisanju nije zaveo i velik uspjeh koji je svojim djelima postigao, kao i brojne pozitivne ocjene njegovih djela, kojih je bilo mnogo više nego negativnih i koje su podgrijavale njegovo uvjerenje da je na pravom putu, da je "mnogim naporima i ustrajnim vježbanjem" uspio svladati vještinu stvaranja dobroga književnog djela i postići "izvanredni realizam".⁸¹

Kao književni kritičar Mikac je u svojim književnim kritikama s mnogo razumijevanja iznosio socijalne teme, a znao je u kratkim crtama iznijeti bit djela i njegove vrijednosti. Na tom je području pokazao širinu znanja, dobro poznavanje naše i strane književnosti, i sposobnost jasnog i preglednog izlaganja i uočavanja aktualnih problema.

Imao je mnogo smisla za novinarski rad. Znao je odabrati zanimljivu temu i o njoj zanimljivo i živo pisati, znao se boriti za svoje stavove, izlagati jednostavno i jasno, razvijati logično misao i iznijeti argumente za svoje tvrdnje, a iznad svega čitatelja navesti na razmišljanje o problemu kojim se bavio i uvjeriti ga da su njegove, Mikčeve, misli ispravne.

Kao filmski stručnjak bio je odličan, uostalom, bio je za to polje rada i osposobljen dugogodišnjim studijem filmske umjetnosti izvan svoje zemlje, u Americi. Kao pisac "Filma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj" ostavio je uzorno djelo, u kojemu je spretno isprepleo "dokumentarne" elemente s "literarnim". Stranice te knjige uzbudljiva su i uvjerljiva slika razdoblja NDH i iskrena i

⁸⁰ V. GRUBIŠIĆ, 1990, 118.

⁸¹ M. MIKAC, 1967, 75-76, 9-12.

dojmljiva ispovijed čovjeka u tom vremenu. Tu pronalazimo i "ljepotu u jednostavnosti" i "izvanredni realizam", za koje je Mikac bio uvjeren da ih je dostigao, a koje u svojim djelima iz područja lijepe književnosti ostvaruje tek u pojedinim slikama, zahvaljujući svom smislu za scenu, za "kadar", odnosno onom talentu koji je daleko bolje pokazao na polju filma.

Kao političar i kulturni radnik bio je u žarištu zbivanja i previranja i pokazao se i marljivim i požrtvovnim. Njegove misli o odnosu Hrvata i Srba i tragičnosti toga odnosa za hrvatski narod, njegove proročke slike krvavoga konačnog obračuna koji neminovno dolazi, čitaju se s najvećim zanimanjem, a njegov rijetko plodan publicistički rad na stranicama emigrantskih listova može biti uzor kako se piše i kako se bori za svoje ideje i svoja uvjerenja.

Marijan Mikac, osrednji pisac, uspješan samo u fragmentima svojih literarnih djela, izvanredni publicist i erudit na polju filmske umjetnosti, svojim je ukupnim radom, svojim životom, koji je posvetio "promicanju hrvatske kulture i imena",⁸² bez obzira na uočene nedostatke i slabosti, zaslužio značajno mjesto u hrvatskoj kulturi, hrvatskom novinarstvu, povijesti hrvatskog filma i hrvatskoj politici i stoga se nadamo da neće više biti "nepoznat" i "zaboravljen".

Upotrijebljena literatura

- ANONIMNI AUTOR, 1925. - M. Mikac: *Fenomen majmun (Roman, izdanje Zenita, Beograd 1925)*, Jugoslavenska knjiva, 9, Zagreb, 1925, 4, 152.
- V. BABIĆ, 1923. - V. Babić, Marijan Mikac: *Efekt na defektu, Zenit, Beograd, 1923*, Venac, 9, Beograd, 1923, 4-5, 356-360.
- Ž. BEBEK, 1968. - Željko Bebek, *Predgovor knjizi Majčin hljeb*, Drina, Madrid, 1968, 13-14.
- A. BONIFAČIĆ, 1955. - Ante Bonifačić, *Marijan Mikac: U povorci smrti*, Danica, Pitsburg, Kulturni pogledi, srijeda 6. srpnja 1955.
- S. BRBIĆ, 1972. - *U spomen Marijanu Mikcu*, Obrana, Madrid, 1972, 164 (rujan)
- Š. Š. ČORIĆ, 1991. - Šimun Šito Ćorić, *45 hrvatskih emigrantskih pisaca*, Minerva, Zagreb, 1991, 68-69.
- M. DIMOVIĆ, 1935. - Milan Dimović, *Jezik u filmskim tekstovima*, Nova Evropa, 28, Zagreb, 1935, 3, 83-86.

⁸² 1991, 117.

- B. DONAT, 1993. - Branimir Donat, *Zaboravljeni i nepoznati Marijan Mikac*, Kolo Matice hrvatske, 3, Zagreb, 1993, 9-10, 711-737.
- V. GRUBIŠIĆ, 1990. - Vinko Grubišić, *Hrvatska književnost u egzilu*, Knjižnica Hrvatske revije, München-Barcelona, 1990, 116-117.
- HRVATSKI LEKSIKON, knj. 2, Leksikon i Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1997, 103.
- D. KATUNARIĆ, 1995. - Duško Katunarić, *Povratak barbarogenija. Odnos imaginarnog i zbiljskog u književnom pokretu zenitizma*, Belus, Zagreb, 1955.
- M. MAGLICA, 1972. - M. Maglica, *Smrt književnika Marijana Mikca. 1903.-1972.*, Hrvatska revija, 22, München-Barcelona, 1972, 2-3, 390-391.
- G. MASUCCI, 1967. - Giuseppe Masucci, *Misija u Hrvatskoj. Dnevnik 1941-1946*, Drina, Madrid, 1967.
- M. D., 1938. - M. D., *Jedan hrvatski roman o Hitlerovoj Njemačkoj*, Književnik, 11, Zagreb, 1938, 4, 187-188.
- Lj. MICIĆ, 1923. - Ljubomir Micić, *Vo imja zenitizma*, u: *Efekt na defektu*, Zenit, Beograd, 1923, nepag.
- M. MIKAC, 1923. - Marijan Mikac, *Efekt na defektu*, Zenit, Beograd, 1923.
- M. MIKAC, 1923. - Marijan Mikac, *Kontracveba gospodična*, Zenit, 3, Zagreb, 1923, 22, 6.
- M. MIKAC, 1923. - Marijan Mikac, *Zenit-spektar*, Zenit, 3, Zagreb, 1923, 22, 5.
- M. MIKAC, 1923. - Marijan Mikac, *Pesma dvadesetom cucku*, u: *Efekt na defektu*, Zenit, Beograd, 1923, nepag.
- M. MIKAC, 1925. - Marijan Mikac, *Fenomen majmun. Zenitistički roman. Roman je veseo jer niko nikoga nije ubio i niko nije umro*, Zenit, Beograd, 1925.
- M. MIKAC, 1926. - Marijan Mikac, *Pod teretom lengera*, Sirena, Beograd, 1926.
- M. MIKAC, 1932. - Marijan Mikac, *Michale Gold: Jevreji bez novaca*, Nolit, Beograd, Književnik, 5, Zagreb, 1932, 2, 71.
- M. MIKAC, 1932. - Marijan Mikac, *B. Traven: Mrtvački brod. - Ventura Garcia Calderon: Plač prašume*, Književnik, 5, Zagreb, 1932, 6, 237-238.
- M. MIKAC, 1932. - Marijan Mikac, *F. C. Weiskopf: Iz života malograđana*, Biblioteka savremenih pisaca, Zagreb, Književnik, 5, Zagreb, 1932, 7, 275-276.
- M. MIKAC, 1932. - Marijan Mikac: *Najnovija knjiga Egona Erwina Kische: Asien gründlich verändert (Azija iz temelja promijenja)*, Erich Reiss Verlag, Berlin 1932, Književnik, 5, Zagreb, 1932, 7, 274-275.

- M. MIKAC, 1932. - Marijan Mikac, *Albert Londres: Zemlja abonosa, Nolit, Beograd 1932*, Književnik, 5, Zagreb, 1932, 9, 358-359.
- M. MIKAC, 1932.- Marijan Mikac, *A. Malraux: Osvajači*, Književnik, 5, Zagreb, 1932, 10, 391-393.
- M. MIKAC, 1933. - Marijan Mikac, *Ilja Erenburg: Moskva na ulici*, Književnik, 6, Zagreb, 1933, 2, 133.
- M. MIKAC, 1934. - Marijan Mikac, *Mladen St. Đuričić: Deveti val*, Književnik, 7, Zagreb, 1934, 8, 382-383.
- M. MIKAC, 1934. - Marijan Mikac, *Stjepko Trontl: Nevidljivi Tone, Vlastito izdanje, Zagreb 1934*, Književnik, 7, Zagreb, 1934, 3, 132-133.
- M. MIKAC, 1935. - Marijan Mikac, "*Lirika*" (u izdanju "*Hrvatske revije*", Zagreb 1935), Nova Evropa, 28, Zagreb, 1935, 8, 230-232.
- M. MIKAC, 1935. - Marijan Mikac, *Novi ruski filmovi*, Nova Evropa, 28, Zagreb, 1935, 8, 265-268.
- M. MIKAC, 1935. - Marijan Mikac, *Ruski filmovi kod nas*, Nova Evropa, 28, Zagreb, 1935, 3, 88-91.
- M. MIKAC, 1935. - Marijan Mikac, *U odbranu filma*, Nova Evropa, 28, Zagreb, 1935, 8, 256-264.
- M. MIKAC, 1935. - Marijan Mikac, *Povodom Bosanske rapsodije*, Nova Evropa, 28, Zagreb, 1935, 3, 87-88.
- M. MIKAC, 1935. - Marijan Mikac, *Jezik u filmskim tekstovima*, Nova Evropa, 28, Zagreb, 1935, 2, 60-63.
- M. MIKAC, 1935. - Marijan Mikac, *Još malo o jeziku filmskih tekstova*, Nova Evropa, 28, Zagreb, 1935, 4, 140-145.
- M. MIKAC, 1935. - Marijan Mikac, *Film i kazalište*, Nova Evropa, 28, Zagreb, 1935, 8, 268-272.
- M. MIKAC, 1935. - Marijan Mikac, *Razgovori o filmu*, Nova Evropa, 28, Zagreb, 1935, 8, 273-278.
- M. MIKAC, 1935. Marijan Mikac, *Filmske novine*, Nova Evropa, 28, Zagreb, 1935, 8, 278-280.
- M. MIKAC, 1936. - *Film u leksikonu "Minerva"*, Nova Evropa, 29, Zagreb, 1936, 1, 30-32.
- M. MIKAC, 1937. - Marijan Mikac, *Doživljaji Morica Švarca u Hitlerovoj Njemačkoj. Satirični roman*, Slovo, Zagreb, 1937.
- M. MIKAC, 1937. - Marijan Mikac, *Ivo Kozarčanin: Tuđa žena. Treća knjiga Društva hrvatskih književnika*, Novosti 31, Zagreb, 1937, 101, 8.
- M. MIKAC, 1938. - Marijan Mikac, *Prefina je! Drugu! (ulomci iz broskog dnevnika)*, Književnik, 11, Zagreb, 1938, 9, 473-476.

Sl. 11. Svečano otvorenje međunarodnog zasjedanja filma uske vrpce u Zagrebu godine 1943. Pozdravni govor drži Marijan Mikac.

- M. MIKAC, 1942. - Marijan Mikac, *Mornari, žene, leševi*, Zagreb, 1942.
- M. MIKAC, 1951. - Marijan Mikac, *Otudjenje (odlomak novele "Uzorna učenica")*, Hrvatska revija, 1, Buenos Aires, 1951, 4, 356-359.
- M. MIKAC, 1951. - Mariano Mikats, *Vidas sin valor*, Editorial Difusion, Buenos Aires, 1951.
- M. MIKAC, 1953. - Marijan Mikac, *Same medju demonima* (odlomci), Glas sv. Antuna, Buenos Aires, 1953 1, 24-25.
- M. MIKAC, 1954. - Marijan Mikac, *U povorci smrti. Roman iz hrvatske tragedije 1945*, Hrvatski izdavački zavod Croatia, kolo 2, knj. 2, Chicago, 1954.
- M. MIKAC, 1955. - Marijan Mikac, *Crvena pomoć*, Danica, Kulturni pogledi, Pitsburg, 29. lipnja i 6. srpnja 1955. (dva nastavka)
- M. MIKAC, 1955. - Marijan Mikac, *Posljednja hiljadarka*, Danica, Kulturni pogledi, Pitsburg, 1955. (ostali su nam podatci nepoznati)
- M. MIKAC, 1959. - Mariano Mikats, *Las aventuras de Moritz Schwarz*, Editorial Losada S. A., Buenos Aires, 1959.

- M. MIKAC, 1966. - Marijan Mikac, *Na stranputici*, Obrana, Madrid, 1966, 47-48, 13, preneseno iz *Viesti Odpora Australije*, 1966, br. 3.
- M. MIKAC, 1967. - Marijan Mikac, *Stari morski vukovi*, Hrvatski dom, 1, Melbourne, 1967, veljača/ožujak, 12-13; travanj, 10-11.
- M. MIKAC, 1967. - SENJSKI, *Vinko Nikolić: "Pred vratima domovine". Susret s hrvatskom emigracijom 1965. - Dojmovi i razgovori, knjižnica Hrvatske revije Ljudi i krajevi, knj. 2, Buenos Aires 1966*, Obrana, Madrid, 1967, 67-68, 7; 69-70, 5-7.
- M. MIKAC, 1967. - SENJSKI, *Bakljonoše i mi. Ogranak Odpora. "Jure vitez Francetić", North Geelong Vic. Australia*, Obrana, Madrid, 1967, 75-76, 7.
- M. MIKAC, 1967. - Marijan Mikac, *Cocktail-kritičari*, Obrana, Madrid, 1967, 75-76, 9-12.
- M. MIKAC, 1967. - Marijan Mikac, *Predgovor i Komentar knjizi M. Masuccija*, nav. dj., str. 15-25.
- M. MIKAC, 1968. - Marijan Mikac, *Majčin hljeb*, Drina, Madrid 1968.
- M. MIKAC, 1968. - Marijan Mikac, *Hrvatski jezik u opasnosti, 10. travnja 1968.*, (jubilami broj Obrane?), 85-86, 217-218.
- M. MIKAC, 1968. - SENJSKI, *"Strahote zabluda". "Prorok" sa švicarskih planina. O jasenovačkom i još nekim logorima. Glas naroda glas Boga. Smijeh hijene*, Obrana, Madrid, 1968, 81-82, 7-8
- M. MIKAC, 1968. - Marijan Mikac, *"Stepinac govori". Život i rad te zbirka govora, pisama i okružnica velikog hrvatskog rodoljuba i mučenika dra Alojzija Stepinca. Tisak hrvatske tiskare Valencija*, Obrana, Madrid, 1968, 83-84, 5.
- M. MIKAC, 1968. - SENJSKI, *Žeravice. Srbi o sebi. Hrvati o sebi. Srbokomunisti o srbokomunistima*, Obrana, Madrid, 1968, 89-90, 15-16.
- M. MIKAC, 1968. - SENJSKI, *"Siva knjiga" na francuskom jeziku "La Croatie martyre" ("Mučenička Hrvatska")*, Obrana, Madrid, 1968, 91-92, 19-20.
- M. MIKAC, 1968. - SENJSKI, *Žeravice o nama i "njima". "Isto samo malo drukčije" ili "O odnosu Hrvata i Srba"*, Obrana, Madrid, 1968, 99-100, 3.
- M. MIKAC, 1968. - Marijan Mikac, *Majčin hljeb*, Drinapress, Madrid, 1968.
- M. MIKAC, 1970. - Marijan Mikac, *Križarski rat Zvonimira Kulundžića za slobodu i istinu u hrvatskoj povijesnoj znanosti. "Tragedija hrvatske historiografije"*, Obrana, Madrid, 1970, 133-134, 8-12.
- M. MIKAC, 1970. - Marijan Mikac, *Hrvatska knjiga nad knjigama "Operation Slaughterhouse" ("Pothvat klaonica")*. *Izvještaji očevidaca o poslije-*

- ratnim pokoljima u Jugoslaviji, Dorrance & Company, Philadelphia 1970, Obrana, Madrid, 1970, 143-144, 7-9.*
- M. MIKAC, 1971. - Marijan Mikac, *Film u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Drina, Madrid 1971.
- M. MIKAC, 1971. - Marijan Mikac, *Od Indijskog oceana preko Pacifika i Atlantika do Carcagente*, Obrana, Madrid, 1971, 148-149, 11-12 (1. dio).
- H. PETRIS, 1938. - Hijacint Petris, *Satiričan roman o jednom suvremenom problemu*, Hrvatska revija 11, Zagreb, 1938, 2, 98-99.
- A(NTE) PL(ANIKA), 1955. - A. Pl., *Hrvatska tragedija kod Bleiburga u romanu*, Glas sv. Antuna, Buenos Aires, br. 123, 11. veljače 1955.
- B. Ve POLJANSKI, 1925.- B. Ve Poljanski, *Predgovor knjizi: Marijan Mikac, Fenomen majmun*, Beograd, 1925. (nepag.)
- POVIJEST SVJETSKJE KNJIŽEVNOSTI (ur. A. Flaker), 1975. knj. 7, Liber i Mladost, Zagreb, 1975, 358.
- M. RAKOVAC, 1954. - Milan Rakovac: *U povorci smrti*, Hrvatska revija, 4, Buenos Aires, 1954, 4, 388-391.
- TKO JE TKO U NDH, Minerva, Zagreb, 1997, 270-271.
- M. ŠTEDIMLIJA, 1935. - M. S. Štedimlija, I, *Jadranski dnevnik*, 5, Zagreb, 1935, 45, 3; 46, 3.
- V. C., 1953. - V. C., *Uspjeh hrvatskog pisca u Južnoj Americi*, Glas sv. Antuna, Buenos Aires, prosinac 1953.
- S. ŽANKO, 1951. - Spiridion Žanko, *Vidas sin valor. Mariano Mikats, Editorial Difusion, Buenos Aires 1951*, Hrvatska revija, 1, Buenos Aires, 1951, 4, 429-430.

MARIJAN MIKAC

(Senj, 29. 1. 1903 - Atlantik bei dem Cape Towne, 16. 3. 1972)

Z u s a m m e n f a s s u n g

In diesem Aufsatz wird Leben und Werk des bei uns wenig bekannten, aber doch sehr produktiven Schriftstellers Marijan Mikac beschrieben. Es wird sein literarisches Schaffen, seine Arbeit auf dem Gebiet der Literaturkritik, Publizistik und Filmkunst analysiert. Sein Verhältnis zur kroatischen Sprache und zu den Problemen die sich in kroatischen Ausländerkreisen zeigten, wird hier auch besprochen. Der Autor betont, daß Marijan Mikac einen langen Weg ging: Zuerst war er Angehöriger des Zenitismus, der Bewegung die im Schoß der europäischen avangarden Literatur anfangs des 20. Jahrhunderts entstanden war, später widmete er sich traditionellen Formen der Literatur und nationaler Problematik.

Nach der ausführlichen Analyse seines ganzen Werkes schloß der Autor Folgerung, daß seine Werke aus dem Gebiet der Kritik, Publizistik und Film-Problematik viel besser sind, als seine literarischen, d.h. beletristischen Werke. Seine Rolle im kulturellen Leben unserer Emigration und sein Einfluß auf dieses Leben waren groß und mit einer selbstaufopfernden und konsequenten Tätigkeit erfüllt, die in erster Linie mit dem Streben nach der Selbstständigkeit und Unabhängigkeit des kroatischen Staates gekennzeichnet war.

MARIJAN MIKAC

(Senj, 29th Jan. 1903 - Atlantic near Cape Town, 16th March 1972)

S u m m a r y

This article deals with the life and work of, certainly, not much known but very prolific Croatian emigrè writer, Marijan Mikac. His literary work, his work on criticism, his journalistic writing and cinematic art have been analyzed in this report. Likewise, some light has been thrown on his relation to the Croatian language, specially as regards the problems which used to appear among the emigrès. At first he was affiliated with the zenitismus, the movement arising within the European literary avant-garde wing during early 20th c., to become later the man of letters who accepted traditional literary forms, then the satirical writer and writer who was turned either to the social or national problematics. The author, after analyzing his work, has come to a conclusion that his literary work was of a rather poor quality, but he was good literary critic and excellent journalist and connoisseur of the motion-picture art problematics. His importance in the cultural life of emigration as well as his influence on their life was great and filled with the self-sacrificing and consistent work, marked in the first place by his aspirations for the full independence and freedom of the Croatian state.